

KUR'AN'DA ALLAH-İNSAN İLİŞKİSİNİN MÜŞAHHAS BİR ÖRNEĞİ: MUVÂFAKAT HÂDİSESİ

Mehmet Akif Alpaydın

T.C. Kültür Bakanlığı Yazma Eserler Kurumu
Dr., Tefsir

Öz: Makalemizde Allah-İnsan, Vahiy-Vâkıa ilişkisinin bir tezâhürü olan muvâkafat hadisesini ele alacağız. Bu bağlamda hadisenin vukû bulabilirliğine delil teşkil edebilecek mahiyette gördüğümüz birtakım argümanları tahlil edeceğiz. İslam tarihinin verileri ışığında temellendireceğimiz meseleyi, bu hadisenin sembol ismi Hz. Ömer'in muvâfakatlerinin sıralanması ile tamamlayacağız.

Anahtar Kelime: Allah, İnsan, Vahiy, Muvâfakat, Ömer

A Concrete Example of Allah-Human Being Relation in Quran: Muvafaqah

Abstract: In this article, I will focus on the notion of muvafaqah which is a result of relations between Allah-Human Being and Revelation-Fact. In this context, I will go through some arguments that could be considered as evidences for the possibility of this notion. This study will be completed by listing the Muvafaqah of Hz. Omar, who was the symbol of this notion, under the guidance of the history of Islam.

Keywords: Allah, Human Being, Revelation, Muvafaqah, Omar

مثال المشخص على الارتباط بين الله والانسان في القرآن: حادثة الموافقة

ملخص: : ان في هذه المقالة نبحت عن ظاهرة الموافقة التي هي تظاهر ارتباط الوحي والواقعة. وفي هذا المقام نحلل الأدلة التي تدل على وقوع حادثة الموافقة. نبتنى على هذه المسئلة بروايات التاريخ الاسلام ونتم هذه المقالة بتعداد موافقات عمر رضی الله عنه هو رمز هذه الحادثة. كلمات مفتاحية: الله، انسان، وحى، موافقة، عمر.

Giriş

Peygamberlerin birer beşer olmaları yanı sıra, görevleri dolayısıyla Allâh indinde hususî mevkîlerinin, özel bir takım meziyetlerinin olduğu da bilinmektedir. İnsanlara elçi olarak

seçilmeleri ve Allâh'ın kendilerine bir takım yollarla vahiy göndermesi sebebiyle¹ Allâh'la irtibâta geçebildikleri, hattâ zaman zaman Allâh'la konuşabildikleri² Kur'ân tarafından bize bildirilmektedir.

Peygamberlerin bu meziyetleri, daha doğrusu ayrıcalıkları göz önüne alındığında, kendisine risâlet vazîfesi verilmiş olan Hz. Peygamber'in, temel görevlerinden biri olan olan tebliğ görevini ifâ ederken, muhâtapları olan insanların, bir takım ihtiyaçları doğrultularında kendisine mürâcaat ederek ihtiyaçlarının karşılanmasını bildirmeleri ve Hz. Peygamber'in de meselelerin vahiyyle hallini Allâh'tan talep etmesi³ ve bu doğrultuda vahyin inzâline vesîle olması -her ne kadar bu inzâl mutlak mânâda Allâh'ın irâdesine bağlı olsa da- insan zihni tarafından pek fazla yadırganmayacaktır.

Yine benzer şekilde toplumsal birtakım ihtiyaçlar hâsıl olduğu ve bu ihtiyaçları karşılayacak vahyin bulunmadığı zamanlarda Hz. Peygamber'in ihtiyâcı giderme bâbında yaptığı icthatların sonucunda, Allâh'ın bu icthatları te'yîd edercesine vahyi inzâl etmesi de bu cümledendir.

Bu noktada herhangi bir ilâhî görev için özellikle seçilmemiş olan sahâbilerden bâzılarının, daha önce Hz. Peygamber için zikrettiğimiz şekilde, vahyin inmesine vesile olmaları mümkün olabilir mi? sorusu akla gelmektedir. Bu suâli zihnimize getiren sâik ise mezkûr konu ile irtibatlı, kaynaklarda yer alan bazı rivâyetlerdir.

Acabâ bu rivâyetler bazı sahâbilere bir takım üstünlük ve fazîletler atfetmek için uydurulmuş sözler olabilir mi? Hz. Peygamber'in tevhîd mücâdelesinde, ona îmân eden, her zaman onun yanında olan, ona güçlerinin son raddesine kadar destek veren, onunla berâber birçok meşakkate ve zulme mâruz kalan bu

¹ eş-Şûrâ 42/51

² en-Nisâ 4/164

³ el-Müslim, *Lian*, 10

insanlar, İslâm'ın ideal prototipi olan asr-ı saâdet'in numune-i imtisâlleri olmaları dolayısıyla müslümanlar için çok müstesnâ bir yere sâhiptiler. Bir Arap atasözünde de geçtiği gibi, bâzen bir şeye veya bir kişiye olan sevgisi ve muhabbeti, insanı sevdiği şey hakkında kör ve sağır edebilirdi. Hattâ diğer bir aşama olarak -leylâ ve mecnûn örneğinde olduğu gibi- sevgisini abartıp olmayan şeyleri söylemesine sebep olabilirdi.

Fakat tam aksine zikrettiğimiz bu rivâyetleri tetkik ettiğimizde, rivâyetlerin, sahîh hadis kaynaklarının Kitâbü't-Tefsîr bölümlerinde, muteber tefsîr kitâplarında ve yine aynı şartlarla, esbâb-ı nüzûl rivâyetlerini nakletmek için hususen te'lif edilmiş müstakil eserlerde, sıhhatinde herhangi bir şüphe olmayacak şekilde nakledildiklerini gördük.

Birçok kaynaktan topladığımız, muvâfakat rivâyetlerine baktığımızda, söz konusu âyetlerin nâzil oluş şeklinin iki türlü olduğunu fark ettik. Bunlardan birincisi, sahâbînin, vahyin olmadığı bir alanda Hz. Peygamber'in ortaya koymuş olduğu tavrından, davranışından veya ictihadından farklı bir tutuma sâhip olması ve vahyin de sahâbînin bu tutumu paralelinde nâzil olması şeklinde gerçekleşiyordu.

Diğeri türü ise vahyin bulunmadığı ve Hz. Peygamber'in herhangi bir tutumunun da olmadığı durumlarda, sahâbîden sâdir olan bir takım söz, davranış ve taleplerin vahye mazhâr olması şeklinde gerçekleşiyordu.

Tabî ki bu iki hareketi gözlemleyebilmek bizim için makalenin seyrini de ortaya koyabilmek açısından çok faydalı oldu. Bu doğrultuda zikrettiğimiz iki sürecin vâkia ile çelişmediğini, târîhi örnekler üzerine kurulmuş akli çıkarımlarla desteklemek ve muvâfakat hâdisesini daha anlaşılır kılmak hedefimiz olacak.

I. Muvâfakat

Muvâfakât مُوَافَقَاتٍ kelimesi sözlüklerde مُوَافَقَةٌ kelimesinin çoğulu olarak وفق kökünden müştak bir kelime olarak karşımıza çıkmaktadır. وفق kelimesi ve iştikaklarının Türkçede, yerinde olmak, uygun olmak, yakışmak, hak etmek, doğru yola ulaştırmak, başarı

kazanmak, anlaşmak, sözleşmek, ara bulmak vb. anlamlara geldiğini görmekteyiz.⁴ مُوَافَقَةٌ kelimesi ise مفاعل bâbindan olması sebebiyle uyuşma, iki tarafın birbirine uygun düşmesi, münâsîp ve mutâbık olması anlamlarına gelmektedir.⁵

Bu kelimenin türetildiği وَفَّقَ fiilinin türevleri, Kur'ân-ı Kerîm'de iki kişinin veya grubun arasını bulma, doğru yolu gösterme anlamında يُوَفِّقُ şeklinde⁶ fiil ve تُوَفِّقًا şeklinde⁷ mastâr olarak, yapılan davranışlara uygun bir muâmele (kötülüklerin karşılığı olarak verilecek cezâ) anlamında وَفَّقًا şeklinde⁸ mastâr olarak ve son olarak da, başarı anlamında تُوَفِّقُ şekliyle⁹ yine mastar olarak kullanılmıştır.

Hadîs-i şerîflere baktığımız zaman da kelimenin, yukarıda zikrettiğimiz mânâlara benzer olarak birçok defâ kullanıldığını görmekteyiz. Özetle örneklendirecek olursak; وَفَّقَ şeklinde¹⁰ başarılı olma, üstesinden gelme, kazanma anlamlarında; وَافَقَ şekliyle¹¹, uygun düşme, uyuşma, ulaşma, buluşma, denk gelme

⁴ İbn-i Manzûr, Muhammed b. Mûkerrem, *Lisânü'l-Arab*, (thk. Abdullâh Ali el-Kebîr) Dâru Sâdır, Beyrût ts, (وفق) md; el-Cevherî, İsmail b. Hammad, (thk. Ahmed Abdulgafûr) *es-Sihâh Tâcû'l-Lüga ve Sihâhi'l-Arabîyye*, Dârü'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrût 1979, (وفق) md; ez-Zebîdî, Muhibbüddin Muhammed Murtażâ el-Hüseyn el-Vâsîti, *Tâcû'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Kâhire ts, (وفق) md, el-İsfahânî, Hüseyin b. el-Fadl er-Râğîb, *el-Müfredât*, (trc. Abdulbâkî Güneş, Mehmet Yolcu) Çıra Yayınları, İstanbul 2006, (وفق) md 2/885-886; el-Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Yâkub b. Muhammed, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Matbaatu Dârü'l-Me'mun, Mısır 1938, (وفق) md; Ateş, Süleyman, *Kur'ân Ansiklopedisi*, Kuba Yayınları, İstanbul ts, 26/330

⁵ Mesud, Cübrân, *er-Raid Mucemun Elifbaiyyün fi'l-Lügati ve'l-Alam*, Dârü'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrût 2005, (وفق) md s. 961; Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, Aralık 1995, (وفق) md s. 999

⁶ en-Nisa, 4/35

⁷ en-Nisâ, 4/62

⁸ en-Nebe, 78/26

⁹ el-Hud, 11/77

¹⁰ Ebû Davud, *Akdiye*, 11; ed-Darimi, *Mukaddime*, 20; el-Müslim, *İman*, 1; Ahmed b. Hanbel, 1/431; el-Muvatta, *Akdiye*, 2; en-Nesai, *Eşribe*, 25; et-Tirmizî, *Cenâiz*, 64

¹¹ Ebû Davud, *Salah*, 211; el-Buhârî, *Enbiyâ*, 9; *Ezan* 63; et-Tirmizî, *Menâkıb*, 16; Ahmed b. Hanbel, 3/431; el-Müslim, *Fedâilü's-Sahâbe*, 24; *Misâfirun*, 176; İbni Mace, *Siyâm*, 5

anlamlarında; anlaşmaya varma, bir konuda birleşme, ortak karar verme anlamlarında تَوَافَقَ şeklinde¹² ve اتَّفَقَ şekillerinde¹³ ve اُوْفَقَ olarak¹⁴ ism-i tafdîl kalıbında, daha uygun, daha güzel, daha lâyık olma anlamlarında kullanılmıştır.

Tefsir ilminde muvâfakat terimi için, “sahâbeden bâzılarının - özellikle de basiret, dirâyet ve ferâset gibi hasletlerini ile mümeyyiz olanların- davranışlarının ve özellikle sözlerinin, içerisinde barındırdığı birtakım hikmetlere binâen, Allâh tarafından vahiy inzâlî ile tasvib edilmesidir” şeklinde bir tanımlama yapabiliriz.

Muvâfakat ismi, ayrıca bu hâdisenin ürünü olan âyet-i kerîmelere müstakil olarak verilen bir isim de olmuştur. Meselâ, Muvâfakât-i Ömer derken hem Hz. Ömer ile vahiy arası zikrettiğimiz irtibât hem de bu irtibât sonunda nâzil olan âyet-i kerîmeler kastedilmektedir. Muvâfakat isminin bu hâdiseye neden dolayı verilmiş olabileceği hususunda ise akılda iki seçenek tebellür etmektedir. Bunlardan birincisi dil açınsındandır ki kelime anlamı itibariyle hadiseyi anlatmak için gayet münasiptir. İkinci seçenek ise muvâfakat deyince akla gelen ilk şahıs olan Hz. Ömer'in, bizzât kendisinden sâdır olan bir beyânında, kelimeyi kullanmış olmasıdır. Hz. Ömer'in Buhârî'de geçen bir beyânında “Üç hususta rabbime muvâfakat ettim.¹⁵ *Yâ Rasûlallâh, İbrâhîm makâmını namazgâh edinsek*, dedim. Müteâkiben “*İbrâhîm makâmundan bir namâzgâh edînin*” âyeti¹⁶ nâzil oldu. Bir de Hicâb âyeti (nâzil olmadan) “*Yâ Rasûlallâh, hanımlarınıza emretseniz de, onlar perde arkasına girseler. Çünkü hayırlı hayırsız kimseler onlarla konuşabiliyor,*” dedim.

---

¹² el-Buhârî, *Nikâh*, 31

¹³ ed-Darimi, *Vesâyâ*, 8; Ahmed b. Hanbel, 5/511; Ebû Davud, *Nikâh*, 8; *Büyü* 13; *Edeb* 58; *Vesaya* 13; el-Buhârî, *İtisam*, 16

¹⁴ et-Tirmizî, *Tıbb*, 1; Ahmed b. Hanbel, 6/364; 2/515; el-Buhârî, *Savm*, 51

¹⁵ Bu rivayetin başka bir varyantında Hz. Ömer'in “dört yerde Cenab-ı Hakk'a muvafakat ettim” dediği nakledilmektedir. Bkz. el-Vâhidî, Ebû'l-Hasen en-Nisâburi, *Esbâbü'n-Nüzûl*, (thk. Saîd Mahmûd Ukayyil) Dârü'l-Ceyl, Beyrût ts, s.231; İbn-i Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmadüddin İsmâîl b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabîyye, Beyrût, 1987, s.1082

¹⁶ el-Bakara 2/125

Bunun üzerine hicâb âyeti¹⁷ nâzil oldu. Kezâ Hz. Peygamberin zevceleri (bir defâ) kendisine karşı kıskançlık (göstermek) üzere ittifâk etmişlerdi. Onlara: “Eğer O sizi boşarsa yerinize, Rabb'iniz O'na sizden hayırlı eşler verebilir.” dedim. Bunun üzerine bu âyet¹⁸ nâzil oldu” dediği nakledilmektedir.¹⁹

Rivâyette görüldüğü gibi Hz. Ömer ²⁰ وَأَفْتُ رَبِّي diyerek aslında ilk defâ kendisi bu kelimeyi kullanmıştır. Bu bağlamda, kendisinden sonra gelen İslâm âlimlerinin Hz. Ömer'in bu lafzından başka bir lafızla hâdiseyi isimlendirme cihetine gitmeye gerek duymadıklarını söyleyebiliriz.

Sonuç olarak ifade ettiğimiz bu iki görüşü; Hz. Ömer bizzât kendisi bu olayı muvâfakat diye isimlendirmiş, İslâm âlimleri de bu hususu idrâk etmekle berâber kelimenin yapısı ve Arap dilindeki isti'mâli dolayısıyla Hz. Ömer'in lafzıyla bu ismi esas almayı uygun görmüşlerdir, diyerek telif edebiliriz.

II. Hz. Peygamber ve Sahâbe İlişkisi

Hız. Peygamber'in vahiy doğrultusundaki icraatlarına sahâbenin mutlak bir itaatının söz konusu olduğu bilinen bir gerçektir. Yani Kur'an'daki Hız. Peygambere itaati emreden ayetler²¹ sahâbe tarafından içselleştirilmiştir. Fakat muvâfakat rivayetlerinden bazılarında, sahâbenin Hız. Peygamber'in tutumunun gayrısında tasarrufla buldukları görülmektedir. İşin daha ilginç tarafı ise vahyin onların bu muhalif tasarruflarını teyid edercesine nazil olması durumudur. Bu da hakikaten dikkati çeken bir durumdur. Hemen şunu da belirtmek gerekir ki sahâbenin muhalefeti, anlaşılacağı üzere Hız. Peygamber'in vahiy doğrultusundaki tasarruflarına karşı değil, O'nun beşeri düzeydeki bazı tutumlarına karşı olmuştur. Tabi burada sahâbenin Hız. Peygamber'in ictihâdi

¹⁷ el-Ahzâb 53/32

¹⁸ et-Tahrîm 66/5

¹⁹ el-Buhâri, *Salat*, 32

²⁰ Rabbime muvâfakat ettim.

²¹ Âli İmrân, 3/32; 3/132; en-Nisâ, 4/59; el-Mâide, 5/92; el-Enfâl, 8/1; 8/20; 8/46

uygulamalarına devamlı itiraz ettiği veyahut bu şekilde yaptıkları her itirazın vahiyle desteklendiği gibi bir sonuca varılmamalıdır. Bizim bu başlık altında delillendirmeye çalışacağımız şey vahyin olmadığı bir ortamda veya vahyin olduğunun sezilemediği durumlarda sahabenin -isabetli olsun olmasın- Hz. Peygamber'e muhalefet edebilmiş olmalarıdır. Bu duruma birkaç örnek vermek istiyoruz:

1. Enes b. Mâlik naklediyor: Allâh (c.c) Huneyn harbinde Rasûlüne Hevâzin Kabilesi'nin mallarından çokça ganîmet nasib etmiş, Hz. Peygamber de Kureyş'ten bâzı kimselere yüzer deve vermeye başlamıştı. Bunu gören Ensâr'dan bâzı kimseler; "Allâh, Rasûlullah'ı affetsin, kılıçlarımızdan onların kanları akarken, bizi bırakıp onlara veriyor." *"Savaş olunca biz çağırıyoruz, ganîmetler ise başkalarına veriliyor!"* demişlerdi.²² Enes b. Mâlik, onların bu sözlerini Hz. Peygamber'e ulaştırınca, hepsini deriden yapılmış bir çadırda toplayıp, onlardan sâdır olan bu sözün neyin nesi olduğunu sordu. Bunun üzerine Ensâr; *"Bizim akli başında olanlarımız hiçbir şey söylemedi. Ama yaşları küçük olan bâzıları şöyle şöyle dediler."* cevâbını verdiler. Hz. Peygamber ise onlara; *"Ben bunları, ancak küfür döneminden tam kurtulamamış bâzı insanları İslâm'a ısındırmak için verdim. Yoksa siz o insanlar evlerine mallarıyla giderken, sizler evlerinize Allâh'ın Rasûlüyle dönmeye râzı değil misiniz? Vallâhi sizin götüreceğiniz, onların götürdüklerinden daha hayırlıdır."* buyurunca, onlar; "Evet ey Allâh'ın Rasûlü, biz râzı olduk." diye cevâp verdiler.²³

Bu örnekte görüldüğü üzere, sahâbeden yaşça genç olan bazıları, Hz. Peygamber'in burada zekâtın²⁴ müellefe-i kulüb için olan payı çerçevesinde ictihad ettiğini sezememişler ve bu tür bir tavır takınmışlardır. Sahâbenin yaşça kıdemli olanları bu noktada

---

²² el-Buhârî, *Menâkıbu'l-Ensâr*, 1; el-Müslim, *Zekât*, 132-134

²³ el-Buhârî, *Meğâzi*, 56

²⁴ Sadakalar (zekâtlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, **kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlarla** köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. et-Tevbe, 9/60

Hız. Peygamber'in uygulamasındaki hikmeti kavramışlar ve herhangi bir şekilde O'na muhâlefet etmemişlerdir.

2. Hicretin altıncı yılında Hız. Peygamber ve sahâbiler, Kâbe'yi ziyâret etmek üzere yola çıkmışlar, ancak müşrikler tarafından Hudeybiye'de durdurulmuşlar ve onlarla bir anlaşma imzalamak durumunda kalmışlardı. Anlaşmaya göre, müslümanlar bu ziyâretlerinden vazgeçip Medîne'ye geri dönecekler, üç günden fazla olmamak ve silâhsız olmak şartıyla ertesi yıl ziyâretlerini yapabileceklerdi. Ayrıca müslümanlar Mekke'den bir müslümanı götürmeyecekleri gibi, Medîne'ye gelenleri de geri döndüreceklerdi. Fakat bunun aksi olursa, yâni, Medinelilerden Mekke'de kalmak isteyen olursa, onlar geri çevrilmeyecekti. Şartları çok ağır ve müslümanların aleyhine gibi duran bu antlaşmaya Hız. Ömer itirâz etti. Kaynakların naklettiğine göre Hız. Ömer; *"Vallâhi müslüman olduğumdan beri, sâdece o gün şüpheyeye düştüm."* demiş sonra Hız. Peygamber'e gelerek, *"Sen Allâh'ın hak Peygamberi değil misin? Biz hak üzere, düşmanımız bâtil üzere değil mi?"* diye sormuştu. Hız. Peygamber'in bu sorulara *"evet"* demesi üzerine Hız. Ömer, *"Öyleyse niçin dînimizden tâviz veriyoruz?"* demişti. Bunun üzerine Hız. Peygamber; *"Ben Allâh'ın Rasûlüyüm ve O'na isyân edecek değilim ve O bana yardım edecektir."* buyurdu. Hız. Ömer bu defâ *"Peki, sen bize Beyte varıp onu tavâf edeceğimizi haber vermemiş miydin?"* diye sorunca, o; *"Evet, ama sana bu sene varacaksın dedim mi? Sen oraya varacaksın ve onu tavâf edeceksin."* buyurdu. Rivâyetin devâmında onun aynı soruları Hız. Ebûbekir'e de sorduğu ve benzer cevâplar aldığı anlatılmaktadır. Bu davranışı üzerine, hakkında Kur'ân âyetleri inmesinden korkan Hız. Ömer, Hız. Peygamber'in, fethi müjdeleyen Fetih sûresini okumasıyla teskîn olmuşsa da, bu itirâzından sonra (keffâret olarak) birçok ameller yaptığını ifade etmiştir.²⁵

Hız. Ömer, hak davasını savunmanın verdiği sâikle ve biraz da sert mizaçlı oluşunun etkisiyle, Hız. Peygamber'in söz konusu kararındaki siyasi stratejiyi sezememiş ve fevrî bir tepki

²⁵ el-Buhârî, Şurût, 15; Cizye 18; Tefsîr, 48/5

göstermiştir. Daha sonra yaşanan gelişmeler bu kararın ne kadar isabetli olduğunu ortaya koymuştur. Zaten Hz. Ömer'in yanlış tavır takındığından dolayı pişman olduğu kendi beyânında yer almaktadır.

3. Rasûlullah (s.a.s.) bir gün Ebû Hureyre'yi; *“Git, Allâh'tan başka ilâh olmadığına kalpten inanıp şehâdet getirenleri cennetle müjdele!”* diyerek görevlendirdi. Ancak karşılaştığı Hz. Ömer buna karşı çıktı. Fakat onu bizzât Hz. Peygamber'in emrettiğini kendisinden de dinledikten sonra; *“Böyle yapma, çünkü insanların buna güvenip gevşemelerinden korkuyorum, bırak onları, amel etsinler”* dedi. Bu durum kendisine ulaştınca Rasûlullah; *“Öyleyse bırakın onları”* buyurdu.²⁶

4. Hevâzin seferinde sahâbiler yiyecekleri tükenince, develerini kesmek için Rasûlullah'tan izin istemişler, o da onlara müsâade etmişti. Hz. Ömer o kimselerle görüşünce; *“Develerinizi kestikten sonra geriye neyiniz kalacak?”* diyerek duruma karşı çıktı. Sonra Hz. Peygamber'in yanına geldi ve ona da aynı şeyleri söyledi. Bunun üzerine Hz. Peygamber; *“İnsanlara seslen, fazla yiyeceklerini getirsinler.”* buyurdu ve develerin kesilmesinden vazgeçti.²⁷

Bu örneklerde görüldüğü gibi Hz. Peygamber bir beşer olarak verdiği bazı kararlarına karşın, kendisine arzedilen maslahat açısından uzun vadede daha fâideli olacağını hissettiği fikirler doğrultusunda görüş değişikliğine gitmiştir.

5. Münâfıkların reisi olan Abdullâh b. Übey b. Selûl ölünce cenaze namazı için Hz. Peygamber dâvet edilmişti. O da davete icabet etmek istediğinde, Hz. Ömer'in itirâzıyla karşılaşmıştı. İbn-i Abbâs'ın Hz. Ömer'den naklettiğine göre, Rasûlullah (s.a.s.) cenâze namazı için kalktığına yanına varıp; *“Ey Allâh'ın Rasûlü! Falan falan gün, şöyle şöyle dediği halde, İbn-i Übey'in namazını kılacaksın öyle mi?”* diye itirâz etti ve o günlerde söylediklerini

---

²⁶ el-Müslim, *İman*, 52

²⁷ el-Buhârî, *Şerîke*, 1

sıraladı. Rasûlullah tebessüm ederek Ömer'den kendisini bu konuda rahat bırakmasını istedi. Fakat Hz. Ömer üsteyince bu hususta kendisinin muhayyer bırakıldığını ve namazını kılmayı tercih ettiğini söyleyerek namazı kıldırılmış ve bunun üzerine; “(Ey Peygamber!) onlardan ölen hiçbirisinin (cenâze) namazını kılma ve kabri başında da durma! Çünkü onlar Allâh’ı ve Rasûlünü inkâr etmişler ve fasık olarak ölmüşlerdir.”²⁸ mealindeki âyetler inmişti.²⁹

İbn-i Ömer'in rivâyet ettiği haberde ise Rasûlullah (s.a.s.) onun cenâze namazını kılmak isteyince Hz. Ömer, Rasûlullah'ın elbisesinden tutarak; “Ey Allâh'ın Rasûlü! Rabbin onun namazını kılmanı onlara istiğfâr dilemeni yasakladığı halde o münâfiğın namazını mı kılacaksın?” diye itirâz edince Hz. Peygamber; “Allâh, şöyle buyurarak beni şu iki hususta serbest bıraktı” demiş ve “Onlar için ister mağfîret dile, ister dileme! Onlar için yetmiş defâ mağfîret dilesen dahi, Allâh onları bağışlamayacaktır”³⁰ âyetini okumuştur. Bunun üzerine “Onlardan ölmüş olan hiçbirine aslâ namaz kılma; onun kabri başında da durma! Çünkü onlar, Allâh ve Rasûlünü inkâr ettiler ve fasık olarak öldüler” âyeti³¹ inmiştir.³²

Tevbe suresinin bu ayetiyle alakalı naklettiğimiz sebep-i nüzûl rivâyetlerinden ilki, Hz. Peygamber'in İbn-i Übey'in cenâze namazını kılmadığı gerekçesiyle tenkide tabi tutulmuştur.³³ Büyük ihtimalle Hz. Peygamber siyaseten İbn-i Übey'in cenâze namazını kıldırmak istemiş, fakat O'nun bu isteği Allah tarafından vahiyle reddedilmiştir. Tabi bizim bu hâdiseyi nakletmemizin sebebi Hz. Ömer'in vahyin olmadığı bu noktada vahyin ruhuna uygun tavrı

²⁸ et-Tevbe, 9/84

²⁹ el-Buhârî, *Cenâiz*, 85; *Tefsîr* 9/12; et-Tirmizî, *Tefsîr*, 10; en-Nesâî, *Cenâiz*, 69

³⁰ et-Tevbe, 9/80

³¹ et-Tevbe, 9/84

³² el-Buhârî, *Tefsîr*, 9/12; el-Müslim, *Fedâilu's-Sahâbe*, 25

³³ ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl*, Mektebetü'l-Übeykan, Riyâd 1998, 2/164; el-Kurtûbî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an* (trc. Beşir Eryarsoy) Buruc Yayınları, İstanbul 2001, 8/219; et-Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Muşkili'l-Asâr*, (tah. Şuayb el-Arnâvut) Müessesetü'r-Risale, Beyrût 1987, I/70-81

yakalayabilmesidir.

Naklettiğimiz beş farklı rivayette, vahyin bulunmadığı veya sahâbenin Hz. Peygamber'in hangi ilâhi hikmete binâen ictihatta bulunduğunu sezemediği durumlardaki itirazları görülmektedir. Bu itirazların bazen yersiz olduğu görülmektedir. Bazen ise bu itirazlarda haklılık payı olması dolayısıyla Hz. Peygamber tutum değişikliğine gitmiştir. Bazen de Hz. Peygamber'in tavrına karşı ortaya koyulan muhâlefet, isâbetliliğine binâen Allah Teâla tarafından tasdik edilmiştir.

III. Kur'ân'ın Allah-İnsan, Nas ve Olgu İlişkinine İşaret Eden Vasıfları

Kur'ân-ı Kerîm 23 yıl gibi bir süre içerisinde peyderpey indirilmiş ilâhi bir Kitâb olma özelliğini taşır. Kur'ân'ın bu inzâl biçimi bir takım hikmetleri de içerisinde barındırmaktadır. Evvelâ Kur'ân'ın boşluğa indirilmediği realitesini iyi anlamak ve akıldan çıkarmamak gerekir. Kur'ân, insan için indirilmiş bir kitâptir. Kur'ân insanın ıslâhı için, bir takım emir ve nehiylerde bulunur, ahlâki öğütler verir, kıssalar anlatır ve benzeri şekillerde insana hitâp eder. Kur'ân'ın hedefine ulaşması için, mesajını anlatabilmesi için kullanıldığı bu araçlar, amacın başarıyla gerçekleşebilmesi için, muhâtapı bağımsız olarak ilâhi makâm tarafından belirlenip tenzîl edilmemiştir. Bu bağlamda Kur'ân'ın inzâl edildiği Yüce Makâm tarafından, muhâtapların zihinsel, fiziksel, sosyal, kültürel vs. birçok özellikleri göz önünde bulundurulmuştur. Yâni kısaca söylemek gerekirse, Kur'ân nasları, yeryüzündeki olgulara göre şekillendirilmiştir.

Kur'ân'ın bu şekilde muhâtaplarını esâs alarak görünen ve görünmeyen sebeplere mebnî olarak inzâl edilmesi inkâr edilemez bir gerçekliktir. Bu gerçeklik ise rahmeti her şeyi kuşatmış bir Yaraticının rahmetinin tecellisinden başka bir şey değildir. Ele aldığımız muvafakat hadisesi de Allah'ın bu rahmetinin tecellilerinden birisidir. Bu hadisede Allah, kulununun isabetli olan davranışını vahiyle teyid etmiştir. Şimdi tefsir ilmi kapsamında Allah-İnsan ilişkisine dair argümanları maddeler halinde özet olarak aktarmaya çalışacağız.

1. Vahyin Tadrîcî Üslûbu

Kur'ân'ın iki kapak arasında derlenmiş bir kitâp olarak değil de, genel olarak, ihtiyaçlar çerçevesinde, tadrîcî bir metot kullanılarak inzâl edilmesinde,³⁴ Allâh'ın, muhâtapların psikolojik ve fizyolojik mevcût alışkanlıklarını, uzun süreler sonunda yerleşmiş yaşam tarzlarını dikkate alması belirleyici olmuştur. Allâh'ın Kur'ân için vaz' ettiği bu tadrîcîlik prensibi vahyin inzâlinde nas-olgu ilişkisinin esâs olduğunun, en bâriz örneklerinden birisidir. Yüce Allâh indirdiği vahiyde muhâtapları olan insanlara ağır gelecek bir metod kullanmamış, muâmelâtla ilgili uygulamalarda kolaydan zora doğru şeklinde bir prensibi esâs olarak belirlemiştir.

Allâh'ın koyduğu bu prensip doğrultusunda nâzil olan âyetleri tebliğ eden Rasûlullâh'ın Mekke ve Medîne dönemleri, bize bunun en güzel örneğini vermektedir. Mekke döneminde vahiy, iman ve ahlak esasları çevresinde şekillenmiştir. Kıssalar doğrultusunda bir motivasyon oluşturulmuş ve -tabiri caizse- çekirdek kadronun tesisi sağlanmıştır. Medîne'ye hicretten sonra artık İslâm'a samimiyetle bağlanmış cemâat, İslâmî prensiplerin uygulanmasına müsâit sosyal bir platform ve tatbikâtın titizlikle ifâsını sağlayacak bir devlet teşekkül etmiştir. Mücmelen verilen ibâdet esâsları, artık detaylandırılmış, muâmelâtla ilgili hükümler teşrî olunmuştur. Bu esâs çerçevesinde zinâ, kumar, içki, faiz Medîne'de yasaklanmıştır. Alışverişle ilgili kânunlar, nikâh, talâk meseleleriyle ilgili hükümler hep Medîne'de vaz' olunmuş, şerî cezâlar getirilmiş ve böylelikle İslâm nizâmı ikmâl edilmiştir. Hattâ önce namaz, oruç ve zekât gibi sırf bedenle ya da malla yapılan ibâdetler, sonra da hem beden hem de malla yapılan hac ibâdeti farz kılınmak sûretiyle temel ibâdetlerde de basitten mürekkebe doğru bir yol izlenmiştir.³⁵

2. Esbâb-ı Nüzûl

İbn-i Teymiyye (v. 728/1328) “Nüzûl sebebinin bilinmesi, âyeti

³⁴ el-Furkân, 25/32533; el-İsrâ, 17/106

³⁵ Zorlu, Cem, “Tebliğde Öncelik ve Tadrîcîlik”, *Kutlu Doğum 2003: İslam'ın Güncel Sunumu*, TDV Yayınları, Ankara 2006, s. 240-241

anlamada yardımcıdır. Zîrâ sebebi bilme, müsebbebi bilmeyi de sağlar” demiştir.³⁶ Kâfiyecî (v. 879/1474) “*Tefsîr yapabilmek için bilinmesi gerekenlerden birisi de âyetlerin kendisine bağlı olarak nâzil olduğu hâdiselerdir. Bunlarla ilgili bilgiler de nüzûl sebepleri konusunda tedvîn edilmiş kitâpların mütalaa ile kazanılır.*” demiştir.³⁷

Esbâb-ı nüzûl rivâyetlerine baktığımız da görürüz ki yer ile gök arasında tam mânâsıyla bir diyalog söz konusudur. Nasr Hâmid Ebû Zeyd’in dediği gibi, yeryüzünde teşekkül eden bir takım hâdiseler gökyüzüne (İlahi Makâma) intikâl etmiş, gökyüzüne intikâl eden bu hâdiseler doğrultusunda teşekkül eden vahiy, yeryüzünü teşkil etmek için indirilmiştir.³⁸

Vahyin nâzil olması sonucunu doğuran bu sebeplerin bir kısmı, daha önce zikrettiğimiz gibi rivâyetlerle de sâbit olan görünen sebeplerdir. Bir de görünmeyen sebepler vardır ki, onlar işin doğasında vâir olan hikmetlerdir. Çünkü Allâhu Teâlâ abesle iştiğal etmez. Dolayısıyla O’nun her işinde mutlakâ değişik nitelikte hikmetler vardır. Ancak bunların bir kısmını biz idrâk etmekte çoğunu anlayamayız. İşte bu noktadan baktığımızda diyebiliriz ki, Kur’an’ın sebepsiz ve hikmetsiz nâzil olmuş hiçbir nassı yoktur. Böyle olunca kısaca ifâde edilebilir ki Kur’an sebepler âleminin mucize kitâbidir. Bu yüzden ondaki her sûre, her âyet yahut her cümle, ortaya çıkan sorunlara cevâp verme, talepleri karşılama ya da yol gösterme anlamında insanı konu edinmektedir. Bu da muhâtaplar açısından bakıldığı zaman bir takım ahlâki, hukûki, sosyal, idârî ve iktisâdî düzenlemelerin inşâsında beşerî unsurların öne çıkarılması anlamına gelmektedir. Tabî ki bu inşâ amelîyesi de Yüce Yaratıcı’nın insanı muhatap alarak onunla diyalog kurmasının bir sonucudur. Kısacası nas ile olgu arasında mutlak

---

³⁶ İbn-i Teymiyye, Ahmed b. Abdülhalim b. Abdüsselâm, *el-Mukaddime fi Usûli’t-Tefsîr* (thk. Adnan Zarzûr) Mektebetü’s-Selefiyye, Beyrût 1979, s.31

³⁷ el-Kâfiyecî, Ebû Abdullâh Muhyiddîn Muhammed b. Süleyman, *et-Teysir fi Kavaidi İlmi’t-Tefsîr* (thk. İsmail Cerrahoğlu) Ankara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Yayınları, Ankara 1974, s.146

³⁸ Ebû Zeyd, Nasr Hâmid, Mefhûmu’n-Nas, *el-Hey’etü’l-Mısriyyetü’l-Amme li’l-Kitâb*, Mısır 1990, s. 28-29

anlamda bir ilişki mevcuttur ve söz konusu ilişkinin en temel verileri de esbâb-ı nüzûl rivâyetleri arasında yer almaktadır.³⁹

3. Nesh

Kur'ân tefsirinde çok önemli ilimlerden birisi olan nesh ilmi “*şerî bir hükmün yine şerî bir delille kaldırılmasıdır*” diye târif edilir.⁴⁰ Târifi açacak olursak, şerî hüküm, mükellefin fiilleriyle ilgili olan hitâptir. Şerî delil de mutlak olarak vahiydir. Neshin olabilmesi için şerî delil zaman itibâriyle hükümden sonra olmalı ve aralarında da birlikte mer'iyette olmalarına imkân vermeyen bir teâruz/çelişki bulunmalıdır. İşte bu durumda nesh gerçekleşir. Önceki hükmü kaldırıra nâsîh, kaldırılan hükme ise mensûh adı verilir.⁴¹

Neshin varlığı -sayısı, çeşitleri vb. hususlardaki ihtilâfları⁴² bir kenarda bırakacak olursak- Kur'ân-ı Kerîm'deki nas-olgu ilişkisinin en önemli göstergelerinden biridir. İnsanların zaman ve mekânla irtibâtli olarak değişen bir takım ihtiyaçları, yaşam tarzları ve felsefelerindeki değişimler, muhâtap kitlenin keyfiyet ve kemiyetine bağlı olarak zuhûr eden gereksinimler vs. sonucunda daha evvel indirilmiş bâzı naslar, olguya bağlı olarak Allâh tarafından yenisi ile değiştirilebilmiştir. İslâm âlimlerin çoğunluğuna göre, Sünnetullâh gereği, Kur'ân-ı Kerîm, kendisinden evvel indirilmiş semâvî kitâpları ve içindeki hükümlerin birçoğunu, uygulama alanının kalmamasından dolayı nasıl neshettiyse, yeni oluşmaya başlayan İslâm toplumunun inkişâf ve tekâmülü icâbı, emir ve yasakları ihtivâ eden bâzı âyetlerin hükümleri de yine Kur'ân-ı Kerîm'in bâzı âyetleri tarafından kaldırılmıştır. Bu hükümlerin değişmesi hâdisesi, insanların dînî sorumluluklarını daha pratik bir şekle

³⁹ Demirci, Muhsin, *Nas-Olgu İlişkisi Bağlamında Kur'ân'da Sosyal Gerçeklik*, Ensâr Neşriyat, İstanbul 2008, s. 91-92

⁴⁰ el-Cürçânî, Ali b. Muhammed eş-Şerîf, *Kitâbü't-Ta'rîfat*, (thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mar'aşli) Darü'n-Nafais, Beyrût 2003, s.330

⁴¹ ez-Zerkâni, Muhammed AbdülAzîm, *Menâhilü'l-İrfan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kâhire 2001, 2/176

⁴² ez-Zerkeşi, Ebû Abdullâh Bedreddîn Muhammed b. Bahadır b. Abdullâh, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm) Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kâhire 1958, s. 2/35

sokma ve inançları doğrultusunda daha müsâit bir yaşam sürebilmeleri maksadıyla vukû bulmuştur.

4. Örf ve Adetler

Örf fıkıh usûlü kitâplarında, “İnsanların muâmelât bakımından sürekli bir şekilde yapageldikleri ve işlerinin düzgün gitmesini sağlayan şeydir” diye târif edilmektedir.⁴³ Kur’ân-ı Kerîm’de Şârî tarafından hüküm koyulurken bâzen de örf ve âdetlerde bulunan uygulamalar devâm ettirilmiştir. Meselâ, uygulamasında bir takım değişiklikler yapılmakla berâber kısas cezâsı,⁴⁴ hırsızlık yapan kişinin elinin kesilmesi,⁴⁵ yol kesen (kutta-i tarîk) anarşistler için öngörülen cezâlar, buna örnektir.⁴⁶

Bu bilgilerden sonra Allâh’ın, vahyi olgulara göre şekillendirilmesinde, muhâtap kitlenin uzun süreler zarfında benimsediği -sahîh örf diye isimlendirilen ve uygulanmasında İslâm tarafından herhangi bir beis olmayan- bir takım davranışları, gelenek ve görenekleri de dikkate aldığı görülmektedir. Kur’ân’daki bu ve benzeri kabûl ve takrîrler vahyin inzâl edilmesinde nas-olgu ilişkisinin temel prensiplerden biri olduğunu ortaya koymaktadır.

5. Arabîlik

İlk muhâtaplarının Arap toplumu olması sebebiyle vahyin dili de Arapça olmuştur.⁴⁷ Kuran’ın dilinin Arapça olmasının yanı sıra, içeriğinde de arabî bir takım unsurların olduğunu da görmekteyiz. Meselâ Kur’ân-ı Kerîm’de sayıların bazı kullanılışları, vahyin Arabî özellikler taşıdığına bir göstergesi olarak görülebilir. Arapların günlük hayatta kullandıkları, sayılarla alâkalı olan anlatım

---

⁴³ Ebû Zehra, Muhammed, *Usûlü’l-Fıkh*, (trc. Abdülkadir Şener) Fecr Yayınevi, Ankara 2000, s.234. Ayrıca bkz. Karaman, Hayrettin, *Anahatlarıyla İslâm Hukûku* 1-2-3, Ensâr Neşriyat, İstanbul 2007, s. 104; Atar, Fahrettin, *Fıkh Usûlü*, İFAV Yayınları, İstanbul 2008, s. 87; Şaban, Zekiyyüddin, *Usûlü’l-Fıkh*, (trc. İbrahim Kâfi Dönmez) TDV, Ankara 2006, s. 175

⁴⁴ el-Bakara 2/178

⁴⁵ el-Mâide 5/38

⁴⁶ el-Mâide 5/33 Ayrıntılı bilgi için bkz. Demirci, *a.g.e.*, s.110-111

⁴⁷ Düşünüp mânasını anlamamız için Biz, onu Arapça bir Kur’ân olarak indirdik. Yûsuf, 12/2

tarzlarından olan, kesretten kinâye üslûbunu bu bağlamda örnek olarak verebiliriz. “*Mallarını Allâh yolunda harcayanların durumu, yedi başak verip her birinde yüz tâne bulunan bir başağın hâline benzer. Allâh dilediğine kat kat fazlasını da verir. Allâh’ın lütfu geniştir, ilmi herşeyi kaplar.*”⁴⁸ ve “*Onlar için sen ister Allâh’tan af dile, ister dileme. Yetmiş kere bile istiğfâr etsen, Allâh onları aslâ affetmeyecektir. Evet, böyle! Çünkü onlar Allâh’ı ve Rasûlünü tanımayıp karşı geldiler. Allâh da böylesi fâsıklar gürûhuna hidâyet vermez, emellerine kavuşturmaz.*”⁴⁹ âyetlerinde kullanılmış yedi, yüz ve yediyüz rakamları vahyin arabî özelliğini gösterir. Bu rakamlar anlatılmak istenilen şeydeki fazlalığı kinâyeten ifade etmektedirler. Bu da Arap dilinin mevcûd bir özelliğinden başka bir şey değildir.⁵⁰

Kur’ân’ın muhâtaplarının dilini kullanmasına daha birçok örnek verilebilir. Mesela Kur’ân’da, Arapların kültürlerinde yer alan, onların özlem duyduğu, hayâlini kurduğu, hoşlarına giden bir takım argümanlar cennet tasvîri yapılırken ve buna aksi istikâmette olan, yâni hep sakındıkları, korktukları, hoşlanmadıkları bir takım argümanlar ise cehennem tasvîri yapılırken kullanılmıştır. Suyu bol yeşil mekânlar, köşkler, içlerinden ırmaklar akan bahçeler, bol yiyecek ve içecekler, gölgelikler, kabartılmış döşekler, ceylan gözlü huriler vs. cennette verilecek nîmetler olarak belirtilir.⁵¹ Bu vaad edilen şeylerin, aslına bakılırsa bütün insanların hoşuna gidebilecek şeyler olduğu kabûl edilmekle berâber, daha ziyâde çöl hayâtı yaşayan, çölün kuraklığına, sıcaklığına, imkânlarının kısıtlılığına vs. sıkıntılarına katlanan Araplar için daha câzip, daha çok arzulanan şeyler olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca yukarıda verdiğimiz örnekte görülen ve Kur’ân’ın müteaddit âyetlerinde de karşımıza çıkan, kadının bir cennet nîmeti olarak belirtilmesi durumu, erkek egemen bir toplum olan Arap toplumunun bir gerçekliğinin Kur’ân’a yansımadır.

⁴⁸ el-Bakara, 2/261

⁴⁹ et-Tevbe, 9/80

⁵⁰ Demirci, *a.g.e.*, s.115

⁵¹ el-Vâkiâ, 56/17-38; Demirci, *a.g.e.*, s.115

Diğer yandan cehennem tasviri yapılırken kullanılan ateşten elbise, kaynar su, demir kırbaç,⁵² göğüs ve sırtların dağlanacağı altın ve gümüşler,⁵³ katrân gömlekler,⁵⁴ yiyecek olarak verilecek kuru diken,⁵⁵ içecek olarak verilecek irinli su,⁵⁶ gibi azâp şekillerinin, evrensel anlamda korkutucu olduğu kabul edilmelidir. Ama bu saydığımız örneklerin, kurak çöl ikliminde yaşayan Arap toplumunun daha fazla âşinâ oldukları olgular olması vahyin arâbiliğine dair işaretlerdir.

Kur'an'ın arâbiliğine dair örnekler şüphesiz çoğaltılabilir. Ama zikrettiğimiz örneklerin yeterli olduğu kanâatindeyiz. Bu örneklerden de açıkça anlaşılacaktır ki Kur'an-ı Kerim'de birçok açıdan nas ve olgu arası ilişki vardır. Bu bağlamda sonuç olarak, bâzen vahiy, Arap toplumunun yaşantıları ile ilinti, yöresel bâzi realiteleri ile -bütün insanlar içinde geçerli olabilecek ortak bir dil kullanarak- bezenmiş olarak nâzil olmuştur diyebiliriz.

6. Ümmîlik

Arap toplumunun okuma yazma kültüründen ziyâde, daha çok ezbere dayalı şifâhî bir toplum oldukları bilinmektedir.⁵⁷ Durum bu şekilde olunca, yâni vahyin muhâtabı topluluk -genel olarak- ümmî bir topluluk olunca, elbette ki böyle bir topluluğa gönderilecek mesajların da onların idrâk edebileceği seviyede olması gerekirdi. Nitekim Hikmet sâhibi Allâh tarafından gönderilen Kur'an-ı Kerim'de de bu realitenin göz önünde bulundurulduğunu görmekteyiz. Kur'an'ın geneline bakıldığında Arapların ümmî oluşlarının, Kur'an'ın diline yansıdığı görülmektedir. Bâzen de kullanılan dilin yanı sıra, özellikle bir takım mükellefiyetler açıklanırken, içerik açısından da bu sosyal olgunun esâs alındığı görülmektedir.

---

⁵² el-Hacc 22/19-22

⁵³ et-Tevbe, 9/34-35

⁵⁴ İbrâhîm 14/50

⁵⁵ el-Gaşiye 88/6

⁵⁶ es-Sâd 38/58. Daha fazla örnek için bkz. Demirci, *a.g.e*, s.117

⁵⁷ el-Cuma, 62/2; Belâzurî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Cabir, *Futûhü'l-Bıldân*, (tlk. Rıdvan Muhammed Rıdvan) Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1978, s. 471; Çetin, Nihat, "Arap" DİA, İstanbul 1991, III/275

Kamerî yılın hesaplanmasını ve hac günlerinin bilinmesini ayın hareketlerine bağlayan “*Sana, hilâl şeklinde yeni doğan ayları sorarlar. De ki: Onlar, insanlar ve özellikle hac için vakit ölçüleridir. İyi davranış, aslâ evlere arkalarından gelip girmeniz değildir. Lâkin iyi davranış, korunan (ve ölçülü giden) kimsenin davranışdır. Evlere kapılarından girin, Allâh'tan korkun, umulur ki kurtuluşa erersiniz.*”⁵⁸ âyeti söz konusu oluya bir örnektir. Bu âyette de benzer şekilde kolaylıkla anlaşılıp tespitinin yapılabileceği bir zamanlama sistemi insanlar için tâyin edilmiştir.

Başka bir yerde, tan yerinin ağarması anlatılırken “*sabâhın beyaz ipliği ve siyah ipliğinden ayırt edilinceye kadar*”⁵⁹ tâbirinin kullanılması, dünyânın kâinât içerisinde yaşama elverişli olarak, en uygun ve en güzel bir biçimde yaratıldığı anlatılırken de “*yerin döşeğe göğün tavana*”⁶⁰ benzetilmesi muhâtapların ümmî oluşlarının vahye etkisini ortaya koymada Kur’ân-ı Kerim’de karşımıza çıkan bazı örnekler arasındadır.

Sonuç olarak görülmektedir ki Arap toplumunun kültürel DNA’larından olan ümmîlik realitesi, diğer sıraladığımız örneklerde olduğu gibi vahyin yapısındaki etkisini göstermiştir. Bu ise Allâh’ın hikmeti gereği, Kur’ân’ı inzâl ederken olgulara, dolayısıyla yeryüzüne ne kadar önem verdiğini göstermede önemli bir örnektir.

IV. Kur’ân-ı Kerim’in Nüzûlünde Beşerî Boyut: Muvâfakat

Buraya kadar, Kur’ân’daki nas-olgu ilişkisinin nasıl tezâhür ettiğine dâir anlatılan örneklerle, toplumun zamân ve mekâna bağlı olarak şekillenen yaşam biçimlerinin vahye nasıl yansıdığını anlatmaya çalıştık. Vahyin bu şekilde genel sebeplere bağlı olarak nâzil olması, mükellefiyetler bazında, muhâtap kitle içerisinde bireysel anlamda herhangi bir istisnâya açık kapı bırakmıyor, sorumluluklar elbette toplumun bütün fertlerine de ayrı ayrı da yüklenmiş oluyordu.

⁵⁸ el-Bakara, 2/189

⁵⁹ el-Bakara, 2/187

⁶⁰ el-Bakara, 2/22

Vahiy bâzen de bir takım ferdi taleplerin, hâdiselerin veya söylemlerin, vahyin sâhibi tarafından nüzûl sebebi olarak görülmesi sonucunda indirilmiştir. Yâni vahyin inzâl aşamalarından olan teşkil aşamasında, ihtiyâcın yukarı yükselmesini sağlayan faktör, bireysel aktiviteler olabilmiştir. Bu bireysel aktivite, bâzen Hz. Peygamber örneğinde olduğu gibi vahyin inmesine yönelik tamamen bilinçli talepler şeklinde olabilmekle berâber, yer yer de bâzı sahâbilerin bir takım davranış ve sözlerinin Allâh tarafından tasvib edilmesi ve bu tasvibin vahiyle ortaya konması şeklinde gerçekleşmiştir. Ama sonuçta vahyin inmesiyle tezâhür eden teşekkül aşaması geçerliliğini aynı şekilde - birinci örnekteki gibi- muhâfaza etmiştir. Yâni vahyin inmesine sebep olan etkenlerin şahsi, bireysel olması, vahyin muhâtabının toplumun bütünü olmaması anlamına gelmemiştir.

Vahyin nüzûl sebebi sosyal faktörler olan âyetler, nasıl toplumun hepsini mükellef tutuyorsa, anlattığımız bu ikinci şekilde nâzil olan âyetler de toplumun bütün fertlerini mükellef tutmuştur veya diğer bir ifadeyle, yükümlülükler toplumun bütün fertlerini bağlayacak bir formatta inzâl edilmiştir. Tabi bu bilgiyi vermiş olmakla birlikte bizim asıl anlatmak istediğimiz mesele nas-olgu ilişkisinde olgunun toplumsal olmasının yanı sıra, bireysel de olabildiğidir. Şimdi meseleyi -Hz. Ömer'in muvâfakatleri bağlamında- örneklerle açıklamaya çalışacağız.

1. el-Bakara 2/98

Hz. Ömer bir gün Yahûdî mekteplerini gezerken onlara Cebrâil'i sordu. Onlar da: *"Biz Cebrâil'e düşmanız, bizim sırlarımızı Muhammed'e açıklıyor. Yeryüzünde batan her memleketi o batırıyor ve her milletin azâbını da o tatbik ediyor. Mikâil ise, bolluk ve barış meleğidir."* dediler. Bunun üzerine Hz. Ömer sordu: *"Bu iki meleğin Allâh katında mertebeleri nasıldır?"* Yahûdiler: *"Cebrâil Allâh'ın sağında, Mikâil ise solundadır ve aynı zamanda iki meleğin arasında düşmanlık vardır."* dediler. Hz. Ömer: *"Eğer bu iki melek dediğiniz gibi ise, o vakit düşman değildirlersiz. Siz eşekten de daha inkârcısunuz. Bu iki melekten herhangi birine düşmanlık yapan Allâh'ın da düşmanıdır."* dedikten sonra Rasûlullâh'ın yanına gitti ve Cebrâil'in konuyla ilgili vahyi getirmiş olduğunu gördü. Hz.

Ömer'i gören Allâh Rasûlü "*Ey Ömer! Rabbin sana muvâfakat edip sözüne uygun âyet indirdi.*" buyurdu.⁶¹ Âyetin meali şöyledir: "*Kim Allâh'a, Melekleri'ne, Peygamber'ine Cebrâîl'e, Mikâîl'e düşman olursa bilsin ki, Allâh da inkârcı kâfirlerin düşmanıdır.*"⁶²

2. el-Bakara 2/125

Bu âyetin sebep-i nüzûlü şöyle rivâyet edilmiştir: Rasûl-i Ekrem bir gün Hz Ömer'in elinden tutup; "*İşte burası Hz. İbrâhîm'in makamıdır.*" dedi. Hz. Ömer: "*Burada namazgâh edinmeyelim mi?*" diye sordu. Rasûlullâh: "*Böyle bir emir almadım*" cevâbını verdi. Aynı gün güneş batmadan önce; "*Biz, Kâbe'yi insanlara toplanma mahalli ve güvenli bir yer kıldık. Siz de İbrâhîm'in makâmından bir namazgâh edinin. İbrâhîm ve İsmâîl'e: Tavâf edenler, ibâdete kapananlar, rûkû ve secde edenler için evimi temiz tutun, diye emretmiştik.*"⁶³ âyet-i kerimesi nâzil oldu.⁶⁴

⁶¹ et-Taberî, Ebû Cafer, *Câmiü'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'an* (trc. Kerim Aytekin-Hasan Karakaya) Hisar Yayınları, İstanbul 1996, 1/275-279; el-Vâhidî, Ebû'l-Hasen en-Nisâburi, *Esbâbü'n-Nüzûl*, (thk. Saîd Mahmûd Ukayyil) Dârü'l-Ceyl, Beyrût ts, s.24; es-Suyûtî, Celalüddin Abdurrahmân b. Ebi Bekr, *Katfu's-Semer fi Muvâfakati Umer*, Mısır ts, s 9510; İbn-i Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, s.105; 1/1865187; ed-Dimeşkî, İbrâhîm b. İmadeddîn b. Muhibbüddîn, *ed-Dürrü'l-Müstedâb fi Muvâfakati Umer b. el-Hattâb ve Ebû Bekr ve Ali Ebi Turâb mea Uddetin mine'l-Ashâb*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1996, s. 67; el-Merrâküşî, Muhammed Bedreddin el-Haseni, *Fezû'l-Vehhâb fi Muvâfakati Seyyidina Ömer b. el-Hattâb* (thk. Abdullâh b. Bedran, Abdurrahîm Bermu) Dârü'l-Mektebi, Dimaşk 2002, s. 59; Ahmed Naim-Kâmil Mirâs, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, (ihtsr. ez-Zebîdî, Zeynüddin Ahmet b. Ahmed b. Abdullatif) Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1984 2/352; Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Yayıncılık, İstanbul 1971, 1/430-431

⁶² el-Bakara 2/98

⁶³ el-Bakara 2/125

⁶⁴ el-Buhârî, *Tefsîr*, 2/10, et-Tirmizî, *Tefsîr*, 3/2960; et-Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 1/275-279; el-Kurtübî, *Câmiü li Ahkâmî'l-Kur'an*, 2/323-324; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/319; es-Suyûtî, *Katfu's-Semer*, s.414 İbn-i Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, s.133; ed-Dimeşkî, *ed-Dürrü'l-Müstedâb*, s. 58; el-Merrâküşî, *Fezû'l-Vehhâb*, s.54; Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, 2/346-347; Derveze, İzzet, *et-Tefsîru'l-Hadîs* (trc. Mehmet Baydaş) Ekin Yayınları, İstanbul 1998, 5/128

3. el-Bakara 2/187

İslâm'ın başlangıcında ramazan gecelerinde müslümanlara iftâr yemeğinden yatsı namazını kılincaya kadar, yemek, içmek ve cinsi münâsebette bulunmak helâl idi. Bir ara Hz. Ömer yatsı namazını kıldıktan sonra, yani bu belirtilen vaktin dışında hanımı ile cinsi münâsebette bulunmuştu. Fakat pişmânlık duyarak Peygamber (s.a.s)'e geldi ve özür diledi. Hz. Ömer'in bu davranışını gören başka sahâbiler de ayağa kalkıp, yatsı namazından sonra bu benzer davranışlarda bulduklarını itirâf ettiler. Hz. Ömer Peygamber'imize bu konuda bir ruhsat olup olmadığını sorduğunda, Peygamber (s.a.s) böyle bir davranışı Hz. Ömer'e yakıştıramadığını beyân etti. Bu olay üzerinden çok zaman geçmeden, yâni Hz. Ömer üzgün bir halde evine henüz varmadan, Allâhu Teâlâ tarafından; *“Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı. Onlar sizin için birer elbise, siz de onlar için birer elbisesiniz. Allâh sizin kendinize kötülük ettiğinizi bildi ve tevbenizi kabûl edip sizi bağışladı. Artık onlara yaklaşın ve Allâh'ın sizin için takdîr ettiklerini isteyin. Fecin beyaz ipliği, siyah ipliğinden ayırt edilinceye kadar yeyin, için, sonra akşama kadar orucu tamamlayın. Mescitlerde, ibâdete çekilmiş olduğunuz zamanlarda, kadınlarla birleşmeyin. Bunlar Allâh'ın koyduğu sınırlardır. Sakın bu sınırlara yaklaşmayın. İşte böylece Allâh âyetlerini insanlara açıklar. Umulur ki korunurlar.”*⁶⁵ âyeti nâzil edilmiştir.⁶⁶

4. en-Nisa 4/65

Bir Yahûdî ile bir münâfiğin arasında husûmet vardı. Yahûdî münâfiğa, *“Rasûlullâh'a varalım. O aramızda hükmetsin.”* dedi. Münâfik ise, Ka'b b. Eşref'e gitmeye ısrâr ediyordu. Ka'b ise kendisine güvenilmeyen bir kimse idi. Ancak Yahûdî'nin ısrârlı bir

---

⁶⁵ el-Bakara 2/187

⁶⁶ et-Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 1/440; el-Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s.37; es-Suyûtî, *Katfu's-Semer*, s.11-14; İbn-i Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, s.172; en-Nesefî, Ebû'l-Berakat Abdullâh, *Medarikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Daru İbn-i Kesîr, Beyrût 2005, 1/161; İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh el-İşbili, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Matbaatü's-Saade, Beyrût 1987, 1/89; ed-Dîmeşki, *ed-Dürrü'l-Müstetâb*, s. 75; el-Merrâküşi, *Fezû'l-Vehhâb*, s.64-65

şekilde Hz. Peygamber'e gitme isteği üzerine, dâvâlaşmak için Rasûlullâh'a gittiler ve dâvâlarını arz ettiler. Hz. Peygamber onları dinledikten sonra Yahûdinin lehine karar verdi. Peygamber (s.a.s)'in yanından ayrıldıktan sonra münâfık; *"Bu hükme râzı değilim, gel Ebûbekir'e gidelim."* dedi. Bunun üzerine Hz. Ebûbekir'e gittiler. Hz. Ebûbekir de Yahûdiye hak verince, münâfık bu sefer Hz. Ömer'e gitmek için ısrâr etti. Hz. Ömer'e vardıklarında, Yahûdi; *"Biz önce Allâh Rasûlü'ne sonra Ebûbekir'e gittik. Bu hasmum olan adam ikisinin de benim lehime verdikleri hükme râzı olmadı ve beni sana getirdi."* deyince, Hz. Ömer, münâfiğa dönerek; *"Doğru mudur?"* diye sordu. Münâfık, *"doğrudur"* deyince, Hz. Ömer: *"İkinizde bekleyiniz hemen gelirim."* deyip içeri girdi. Kılıcını alıp çıktıktan sonra öldürünceye kadar münâfiğa vurdu ve: *"İşte Allâh'ın ve O'nun Rasûlü'nün hükmüne râzı olmayanın hakkında böyle hüküm veririz."* dedi. Bu hâdiseye şahit olan Yahûdi derhal olay yerinden kaçıp Rasûlullâh'a gelerek: *"Yâ Rasûlallâh vallâhi Ömer hasmumu öldürdü."* diyerek Hz. Ömer'in yaptığını haber verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber; *"Ömer'in bir mü'mini katledeceğini zannetmezdim."* buyurunca Allâhu Teâlâ; *"Hayır, Rabbine andolsun ki aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiğin hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın tam mânâsıyla kabullenmedikçe imân etmiş olmazlar."*⁶⁷ Âyet-i kerîmesini inzâl buyurdu ve öldürülen kişinin aslında mü'min olmadığını belirtmiş oldu.⁶⁸

5. en-Nisa 4/83

İbn-i Kesîr'in rivâyetine göre, Ömer b. Hattâb (r.a.) şöyle demiştir: Rasûlullâh hanımlarından îlâ edip mescide girdiğinde halk birçok görüş ileri sürüyor ve: *"Rasûlullâh hanımlarını boşadı"* diyorlardı. Ben Mescid-i Nebî'nin kapısında durarak yüksek sesle;

⁶⁷ en-Nisa 4/65

⁶⁸ el-Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl* s.1175118; es-Suyûtî, Celalüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sur*, Dârü'l-Fikr, Beyrût 1993, 11/585; *Katfu's-Semer*, s.13-14; İbn-i Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, s.399; ed-Dîmeşkî, *ed-Dürrü'l-Müstetâb*, s. 78; el-Merrâküşî, *Feyzü'l-Vehhâb*, s.66-67; Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, 2/351-352

“O hanımlarını boşamaz.” diye bağıırıyordum ki, bunun üzerine şu âyet nâzil oldu. Böylece ben de bu işin aslını öğrendim.⁶⁹ Nâzil olan âyet-i kerîme şöyledir: “Onlara güven veya korkuya dâir bir haber gelince hemen onu yayarlar; hâlbuki onu, Rasûl'e veya aralarında yetki sâhibi kimselere götürselerdi, onların arasından işin içyüzünü anlayanlar, onun ne olduğunu bilirlerdi. Allâh'ın size lütûf ve rahmeti olmasaydı, pek azınız müstesnâ, şeytâna uyup giderdiniz.”⁷⁰

6. el-Bakara 2/219, en-Nisa 4/43, el-Maide 5/90-91

Bilindiği gibi, İslâmiyet'in ilk yıllarında içkinin yasaklanması ile ilgili herhangi bir düzenleme yoktu. Fakat Hz. Ömer, içki içmenin kötü neticelerini gördüğü için dâimâ harâm olmasını ister ve Hz. Peygamber'in huzûrunda: “Allâh'ım, bize içki hakkında kesin şifâ veren bir açıklamada bulun.” diye duâ ederdi. Bunun üzerine: “Sana, şarâp ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki: Her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için bir takım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür. Yine sana iyilik yolunda ne harcayacaklarını sorarlar. “İhtiyaç fazlasını” de. Allâh size âyetleri böyle açıklar ki düşünesiniz.”⁷¹ âyeti nâzil oldu.⁷²

İçki hakkında nâzil olan bu âyet Hz. Ömer'e okununca, o yine: “Allâh'ım, içki hakkındaki açık ve kesin hükmü bildir.” duâsında bulundu. Bu defa: “Ey îmân edenler! Siz sarhoş iken - ne söylediginizi bilinceye kadar- cünüp iken de -yolcu olan müstesnâ- gusûl edinceye kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya bir yolculuk üzerinde bulunursanız yahut sizden biriniz helâdan gelirse yahut kadınlara dokunup da su bulamazsanız o zaman temiz bir toprakla teyemmüm edin,

---

⁶⁹ el-Müslim, *Talâk*, 30; es-Suyûtî, Celalüddin Abdurrahmân b. Ebi Bekr, *Lübabü'n-Nukul fi Esbâbi'n-Nuzûl*, Müessesetü'l-İman, Beyrût 1999, s.122; İbn-i Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, s.405; ed-Dîmeşkî, *ed-Dürrü'l-Müstetâb*, s. 110

⁷⁰ en-Nisa 4/83

⁷¹ el-Bakara 2/219

⁷² et-Tirmizî, *Tefsîr*, 5/3049; el-Vâhidî, *Esbâbu'n-Nuzûl* s.52; et-Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 1/533; İbn-i Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, s.198, ed-Dîmeşkî, *ed-Dürrü'l-Müstetâb*, s. 69; el-Merrâküşi, *FeYZü'l-Vehhâb*, s.61

*yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz Allâh çok affedici ve bağışlayıcıdır.”*⁷³ âyeti nâzil oldu.⁷⁴

İçki hakkında inen bu ikinci âyet de Hz. Ömer’e okununca, o yine: “*Rabbim, içki hakkındaki hükmünü açık ve kesin olarak bildir.*” temennisinde bulundu. Bu sefer ise, içkiyi kesin olarak yasaklayan şu âyet-i kerîmeler nâzil oldu: “*Ey îmân edenler! Şarâp, kumar, dikili taşlar, fal ve şans okları birer şeytân işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz. Şeytân içki ve kumar yoluyla ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi, Allâh’ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?*”⁷⁵

Âyetin, inzâlından sonra Hz. Ömer’e okunduğu ve “*Artık vazgeçtiniz değil mi?*” kısmına gelince, Hz. Ömer’in de: “*Vazgeçtik yâ Rab!*” diyerek nâzil olan bu âyetlerden memnuniyetini ifade ettiği nakledilmiştir.⁷⁶

7. el-Enfal 8/67-68

Bedir harbinden sonra Hz. Peygamber esirlere nasıl muâmele yapılacağı hususunda ashâbıyla istişârede bulunmuştu. Mesele, İbn-i Abbâs’dan şöyle rivâyet edilmiştir: Esirler geldiklerinde Hz. Ebûbekir: “*Yâ Rasûlullâh! Bunlar bizim amca çocuklarımızdır ve aşiretlerimize mensup kişilerdir. Ben fidyenin alınıp, alınan bu fidyenin kâfirlerle olan mücâdelemizde kullanılmasının daha hayırlı olacağı kanâatindeyim. Böylece bu kimselerin ileride müslüman olmaları da muhtemeldir*” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “*Ey Hattâb’ın oğlu Ömer! Sen ne diyorsun?*” diye sorunca Hz. Ömer; “*Ey Allâh’ın Rasûlü! Ben Ebûbekir’in görüşüne katılmıyorum. Bence izin ver hepsini kılıçtan geçirelim. Ali’ye kardeşi Akîl’i, bana da falânı öldürme imkânını ver. Bunlar küfrün ileri gelenlerinden, önder*

⁷³ en-Nisa 4/43

⁷⁴ et-Tirmizî, *Tefsîr*, 5/3049; İbn-i Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, s.3825383; ed-Dîmeşkî, *ed-Dürrü’l-Müstetâb*, s.69; el-Merrâküşî, *Feyzü’l-Vehhâb*, s.62

⁷⁵ el-Maide 5/90-91

⁷⁶ er-Râzî, Ebû Abdullâh Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin, *Mefâtihu’l-Gayb*, (trc. Suat Yıldırım ve diğerleri) Akçağ Yayınları, Ankara 1988, 8/49-50; ed-Dîmeşkî, *ed-Dürrü’l-Müstetâb*, s. 69; el-Merrâküşî, *Feyzü’l-Vehhâb*, s.63; Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, 2/351

durumundaki kimselerdendir.” diye cevâp verdi. Ancak Hz. Peygamber Hz. Ebûbekir’in görüşünü kabûl etti. Olayın devâmını Hz. Ömer şöyle anlatıyor: “Ertesi gün olduğunda Rasûlullâh ile Ebûbekir’in ağladıklarını gördüm. Ey Allâh’ın Rasûlü! Seni ve arkadaşını ağlatan nedir? Şâyet ağlayabilirsem bende ağlayayım. Yoksa ağlar gözüküyüm.” dedim. Bunun üzerine Allâh’ın Rasûlü: “Fidyeye almaları sebebiyle arkadaşlarının başına geleceklere ağlıyorum.” buyurup yakınındaki bir ağaca işaretle: “O sebeple size verilecek azâb bana şu ağaçtan daha yakın olarak arzedildi.” buyurdular. Allah (c.c) Bedir esirleri hakkında Hz. Ömer’in görüşünü destekleyen şu ayeti nazil etmiştir: “Yeryüzünde ağır basıncaya kadar, hiçbir peygambere esirleri bulunması yaraşmaz. Siz geçici dünyâ malını istiyorsunuz, hâlbuki Allâh âhireti istiyor. Allâh güçlüdür, hikmet sâhibidir. Allâh tarafından önceden verilmiş bir hüküm olmasaydı, aldığınız fidyeden ötürü size mutlakâ büyük bir azâp dokunurdu.”

8. et-Tevbe 9/84

İbn-i Ömer'in rivâyet ettiği haberde Rasûlullah Abdullâh b. Übey b. Selûl'un cenâze namazını kılmak isteyince Hz. Ömer, Rasûlullah'ın elbisesinden tutarak; “Ey Allâh’ın Rasûlü! Rabbin onun namazını kılmayı onlara istiğfâr dilemeni yasakladığı halde o münâfiğin namazını mı kılacaksın?” diye itirâz etmiştir. Bunun üzere Hz. Peygamber; “Allâh, şöyle buyurarak beni şu iki hususta serbest bıraktı: “Onlar için ister mağfîret dile, ister dileme! Onlar için yetmiş defâ mağfîret dilesen dahi, Allâh onları bağlamayacaktır.”⁷⁷ âyetini okudu. Ardından Hz. Ömer’i destekler mahiyette; “Onlardan ölmüş olan hiçbirine aslâ namaz kılma; onun kabri başında da durma! Çünkü onlar, Allâh ve Rasûlünü inkâr ettiler ve fâsık olarak öldüler.” âyeti⁷⁸ indi.”⁷⁹

---

⁷⁷ et-Tevbe, 9/80

⁷⁸ et-Tevbe, 9/84

⁷⁹ el-Buhârî, *Tefsîr*, 9/12; el-Müslim, *Fedâilu’s-Sahâbe*, 25; et-Tirmizî, *Tefsîr*, 9/3098; et-Taberî, *Câmiü’l-Beyân*, 4/337-340; Celaledîn es-Suyûtî, *Katfu’s-Semer*, s.15516; el-Vâhidî, *Esbâbu’n-Nüzûl* s.188; İbn-i Kesîr, *Tefsîru’l-*

9. el-Mü'minûn 23/ 12-14

“Andolsun biz insanı, çamurdan bir özden yarattık. Sonra onu sağlam bir karârgâhta nutfe hâline getirdik. Sonra nutfeyi alâka yaptık. Peşinden, alâkayı, bir parçacık et hâline soktuk; bu bir parçacık eti kemiklere çevirdik; bu kemikleri etle kapladık. Sonra onu başka bir yaratışla insan hâline getirdik. Yaratıcıların en güzeli olan Allâh ne yücedir.”⁸⁰

Hz. Ömer, dört yerde Cenab-ı Hakka muvâfakat ettiğini, bunlardan birinin de “Andolsun ki Biz, insanı çamurdan, süzme bir özden yarattık” âyeti nâzil olduğunda “Yaratıcıların en güzeli olan Allâh ne yücedir” demesi sonucu Allâh'ın, son âyet içerisindeki “Yaratıcıların en güzeli olan Allâh ne yücedir” cümlesini inzâl etmesi olduğunu söylemiştir.⁸¹ Rivayette görüldüğü üzere Allâh, Hz. Ömer'in ağzından çıkan cümleyi hiçbir şekilde tebdil etmeden vahye yansıtmış, dolayısıyla Hz. Ömer'in bu cümlesinin takdire şâyan olduğunu bildirmiştir.

10. en-Nûr 24/16

İfk hadisesi sonrasında, Hz. Peygamber ashâbın ileri gelenleriyle istişare ederken Hz. Ömer: “Yâ Rasûlallâh, Âişe'yi sana tezvîc eden kimdir?” diye sordu. “Allâhu Teâlâ” cevabını alınca: “Onu sana verirken Rabbinin seni aldatmış olmasını hiç hatıra getirir misin?” diye sorduğunda, Hz. Peygamber: “Hâşâ bu çok büyük bir iftirâdır.” dedi. Bu diyalog üzerine, Hz. Âişe'nin iffetini tasdik eden ve Hz. Ömer'in görüşünün doğruluğunu ifade eden: “Onu duyduğunuzda, bunu konuşup yaymamız bize

Kur'âni'l-Azîm, s.7415742; ed-Dîmeşkî, *ed-Dürrü'l-Müstetâb*, s. 72; el-Merrâküşî, *Feyzü'l-Vehhâb*, s.69-70; Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, 2/350-351

⁸⁰ el-Mü'minûn, 23/ 12-14

⁸¹ et-Taberânî, Ebû'l-Kasım Süleyman b. Ahmed, *Mu'cemü'l-Evsat*, Mektebetü'l-Mearif, Riyâd 1986, 6/309; er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 16/402; es-Suyûtî, *Katfu's-Semer*, s.17518; el-Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl* s.231; İbn-i Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, s.1082; ed-Dîmeşkî, *ed-Dürrü'l-Müstetâb*, s. 93; el-Merrâküşî, *Feyzü'l-Vehhâb*, s.72-73; Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, 2/351

yakışmaz. Hâşâ! Bu, çok büyük bir iftirâdır, demeli değil miydiniz?”⁸² âyeti nâzil olmuştur.⁸³

Başka bir rivâyette, Hz. Ömer'in, Hz. Âişe'ye atılan iftirâyı duyduğu esnâda; “Sübhânallâh! Bunu konuşmamız bize yaraşmaz. Bu, apaçık bir iftirâdır” dediği ve âyet-i kerîmenin Hz. Ömer'in bu sözleri üzerine nâzil olduğu belirtilir.⁸⁴

11. en-Nur 24/58

Bir rivâyete göre Rasûlullâh (s.a.s) ensârdan Müdlic diye anılan bir köleyi, bir öğle zamanında Hz. Ömer'i çağırmaya gönderdi. Köle Hz. Ömer'in evine geldiğinde uyumakta olduğunu ve kapıyı da üzerine örttüğünü farkeder. Kapıyı çalar ve Hz. Ömer'e de seslenerek içeri girer. Müdlic içeri girince, yatağından kalkarak oturduğu esnâda avret yeri kısmen açılan Hz. Ömer şöyle der: “Yüce Allâh'ın oğullarımıza, kadınlarımıza, hizmetçilerimize bu saatlerde izin almadan girmelerini yasaklamış olmasını ne kadar da arzu ederdim.” Bu arzu ve düşüncesini içinde taşıyan Hz. Ömer daha sonra Hz. Peygamber'in huzuruna vardığında izinle alakalı âyetin inmiş olduğunu görür ve bunun üzerine Yüce Allâh'a şükretmek üzere secdeye kapanır.⁸⁵ Konuyla ilgili âyet-i kerîme şöyledir: “Ey mü'minler! Ellerinizi altında bulunan (köle ve câriyeleriniz) ve içinizden henüz ergenlik çağına girmemiş olanlar, sabâh namazından önce, öğleyin (istirahat için) kıyafetlerinizi çıkardığınızda vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza gireceklerinde) olmak üzere sizden üç defâ izin istesinler. Bunlar, mahrem halde bulunabileceğiniz üç vakittir. Bu vakitlerin dışında ne sizin için ne de onlar için bir mahzûr yoktur. Birbirinizin yanına girip çıkabilirsiniz. İşte Allâh âyetleri size böyle açıklar. Allâh, (her

---

⁸² en-Nür, 24/16

⁸³ es-Suyûtî, *Katfu's-Semer*, s.16; ed-Dîmeşkî, *ed-Dürrü'l-Müstetâb*, s. 85; el-Merrâküşî, *Feyzü'l-Vehhâb*, s.70; Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, 2/351

⁸⁴ es-Suyûtî, *Katfu's-Semer*, s. 16

⁸⁵ el-Kurtûbî, *Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 12/469; es-Suyûtî, *Katfu's-Semer*, s.16517; el-Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl* s.242; ed-Dîmeşkî, *ed-Dürrü'l-Müstetâb*, s. 92; el-Merrâküşî, *Feyzü'l-Vehhâb*, s.71-72

şeyi) bilendir, hüküm ve hikmet sâhibidir.”⁸⁶

12. el-Ahzâb 33/53

Ahzâb sûresinin bu âyet-i kerîmesi Hicâb âyeti olarak meşhûr olmuştur ve Hz. Ömer'in talebine muvâfık olarak nâzil olduğu istihâr etmiştir. Hicâb âyeti nâzil olmadan önce Peygamber efendimiz Araplar arasında süregelen hicâpsızlık hakkında bir uygulama değişikliği yapmamıştı. Bununla beraber kadınların perde arkalarında olmalarının daha hayırlı olacağını da biliyordu. Fakat bu konuda vahiy gelmeden uygulamada herhangi bir değişikliği uygun görmüyordu.⁸⁷

Hicâb âyetinin nüzûlüne sebep olan ve hicretin beşinci yılı meydâna gelmiş bulunan olay veya olayların ayrıntıları sahîh hadîs mecmûalarında muhtelif tarîklerden rivâyetlerle yer almıştır. Bu bağlamda Enes b. Mâlik'in Hz. Ömer'den naklettiği ve Buhârî'de yer alan şu rivâyeti aktarabiliriz: Hz. Ömer, “Ey Allâh'ın elçisi, senin yanına iyi insanlar da giriyor, günahkâr kimseler de. Binâenaleyh mü'minlerin annelerine örtünmelerini emretsen.” dedim de bunun üzerine Allâhu Teâlâ hicâb âyetini indirdi, demiştir.⁸⁸ Âyet-i kerîme şöyledir: “Ey îmân edenler! Siz, bir yemeğe çağırılmadıkça, zamanını gözetmeksizin, Peygamber'in evlerine girmeyin. Ancak dâvet edildiğiniz vakit girin. Yemeği yediğinizde hemen dağılın, sohbete dalmayın. Çünkü bu hareketiniz Peygamber'i üzmemekte, fakat o (size bunu söylemekten) utanmaktadır. Ama Allâh, hakkı söylemekten çekinmez. Peygamber'in hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Bu, hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için daha temiz bir davranıştır. Sizin Allâh'ın Rasûlünü üzmeniz ve kendisinden sonra onun

⁸⁶ en-Nûr, 24/58

⁸⁷ Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, 2/347

⁸⁸ el-Buhârî, *Tefsîr*, 33/8; et-Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 6/514; el-Kurtûbî, *Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 14/159; es-Suyûtî, *Katfu's-Semer*, s.6; Ebüssuûd el-İmâdî, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ila Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Dârü'l-Fikr, Beyrût 2001, 5/425; İbn-i Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, s.1277; el-Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl* s.265; ed-Dîmeşkî, *ed-Dürrü'l-Müstetâb*, s. 65; el-Merrâküşî, *Fezû'l-Vehhâb*, s.57; Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, 2/347

hanımlarını nikâhlamanız asla câiz olamaz. Çünkü bu, Allâh katında büyük (bir günah) tır.⁸⁹

Bu ayetin sebebi nüzulü olarak nakledilen yine Hz. Ömer'in içinde bulunduğu başka rivayetler de vardır.⁹⁰ Fakat sıhhat açısından ilk rivayet daha sağlam bulunmuştur.⁹¹

13. el-Vakıa 56/39-40

Na'im cennetliklerinin kimler olduğunu haber veren Vâkıâ sûresinin 13. ve 14. âyet-i kerîmelerinin⁹² nâzil oluşu sahâbe-i kirâma ağır gelmiş ve bu sebepten dolayı üzülmüşlerdi. Hz. Ömer, Rasûlullâh'a hitâben: "Ey Allâh'ın Rasûlu, biz sana îmân ettik ve seni tasdik ettik. Hâlbuki bütün bunlarla berâber bizden ancak az bir grup kurtuluyor." demiş ve bu hâdise üzerine Allâh'ü Teâlâ; "Birçoğu önceki ümmetlerden birçoğuda da sonrakilerdendir."⁹³ âyetlerini indirmiştir. Bunun üzerine Peygamber (s.a.s) Hz. Ömer'i çağırıp ona şöyle buyurmuştur: "Ey Hattâb oğlu Ömer! Senin dediğin şey hususunda Allâh vahiy indirdi de, evvelkilerden çok, sonrakilerden de çok bir grubu cennet ehli kıldı." Nâzil olan bu âyet üzerine Hz. Ömer şöyle demiştir: "Rabbimizden râzı olduk, Peygamberimizi de tasdik ederiz." Rasûlullâh da: "Âdem'den bize kadar bir sülle, benden kıyâmet gününe kadar da bir sülle vardır. Bu sülleyi ancak, Lâ ilâhe illallâh diyen kimselerden olan, siyah deve çobanları tamamlayacaklardır."⁹⁴ buyurmuştur.

14. el-Mümtehine 60/1

Hz. Peygamber Mekke'nin fethi için hazırlıklara başlayınca, Hâtıb b. Ebi Beltea yapılan fetih hazırlıklarını haber vermek üzere

---

⁸⁹ el-Ahzâb 33/53

⁹⁰ es-Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl*, 2/78; İbn-i Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, s.1277

⁹¹ el-Kurtûbî, *Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 14/144

⁹² Onların büyük kısmı eski ümmetlerden, bir kısmı da sonrakilerdendir. el-Vâkıâ 56/13-14

⁹³ el-Vakıa 56/39-40

⁹⁴ Ahmed b Hanbel, *Müsned*, 11/391; es-Suyûtî, *Katfu's-Semer*, 18519; el-Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl* s. 305; İbn-i Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, s.1543; el-Merrâküşî, *Fezû'l-Vehhâb*, s.73-74; ed-Dîmeşkî, *ed-Dürrü'l-Müstetâb*, s. 93

Mekkelilere bir mektup yazıp onlara şöyle dedi: “Peygamber (s.a.s) sizinle savaşmak istiyor, tedbirinizi alın.” Sonra Hâtüb bu mektubunu Mekke’ye giden bir kadına verdi. Ardından, bu olayı Hz. Peygamber’e bildirmek için vahiy geldi. Gelen vahiy üzerine Rasûlullah (s.a.s) beni, Zübeyr’i ve Mikdâd’ı gönderdi ve: “Gidin, Ravza-i Hâh’a kadar ilerleyin. Orada hevdec içinde yolcu bir kadın ve yanında bir mektûp vardır. Çabuk o mektûbu o kadından alıp bana getirin!” buyurdu. Hemen atlarımızı koşturarak gittik, nihâyet Ravza-i Hâh’a vardık. Bir de ne görelim, yolcu kadınla karşı karşıyayız. Ona: “Mektubu çıkar!” dedik. Kadın: “Benim yanımda hiçbir mektûb yoktur,” diye inkâr etti. Biz kadına: “Ya o mektubu çıkarırsın yâhud biz senin elbiseni soyup atarız.” dedik. Kadın çâresiz kalıp saçının bağı içinden mektûbu çıkardı. Biz de mektûbu alıp Hz. Peygamber’e getirdik. Mektûp “Hâtüb b. Ebî Beltea’dan Mekke’deki müşriklerden olan insanlara...” başlığı ile başlayan ve Hz. Peygamber’in işinden bâzısını (yânî harb hazırlığı yaptığını) Mekkeliler’e haber vermekte olan bir takım bilgileri içeriyordu. Peygamber: “Ey Hâtüb, bu ne iştir?” diye sordu. Hâtüb: “Yâ Rasûlallâh, bana karşı acele etme! Ben Kureyş’e ahitle bağlı olan bir kimseyim, ben soyca Kureyş’in kendisinden değilim. Maiyyetinizde bulunan muhâcirlerin Kureyşliler’le yakınlıkları, hısımlıkları vardır. Onlar bu hısımlıklarıyla Mekke’deki ailelerini ve mallarını korurlar. Benim ise içlerinde neseb yönünden münâsebetim olmadığı için yakınlarımı himâye etmelerine bir vesîle olmak üzere, onlarda bir minnet elim olmasını istedim. Yoksa ben bu işi ne bir küfr, ne de dinimden dönme olarak yapmış değilim.” diyerek cevâp verdi. Hâtüb’in bu müdâfaası üzerine Peygamber oradakilere: “Şüphesiz Hâtüb size dosdoğru söyledi.” buyurdu. Hz. Ömer; “Yâ Rasûlallâh, beni bırak da şunun boynunu vurayım.” dedi. Rasûlullah: “Şüphesiz ki Hâtüb, Bedir harbinde hazır bulunmuştur. Nerden bileceksin, belki Aziz ve Celîl olan Allâh Bedir’de bulunanların yüksek mucâhedelerini bildi de onlara: Dilediğinizi yapın, ben size mağfiret ettim, buyurdu.” dedi. Bunun üzerine Allâh: “Ey îmân edenler! Eğer benim yolumda savaşmak ve rızâmı kazanmak için çıkmışsanız, benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanlara sevgi göstererek, gizli muhabbet besleyerek onları dost edinmeyin. Oysa onlar, size gelen gerçeği inkâr

etmişlerdir. Rabbiniz Allâh'a inandığınızdan dolayı Peygamber'i de sizi de yurdunuzdan çıkarıyorlar. Ben, sizin saklı tuttuğunuzu da, açığa vurduğunuzuzu da en iyi bilenim. Sizden kim bunu yaparsa (onları dost edinirse) doğru yoldan sapmış olur.”⁹⁵ âyet-i kerîmesini nâzil buyurdu.⁹⁶

Bakıldığı zaman hâdiseden sonra, Allâh'ın, Hz. Ömer'in hiddetinden dolayı yapmak istediği davranışı tasvîb etmeyen bir âyet indirdiği zannedilebilir. Fakat aslında âyetin, Hz. Peygamber'in Hâtıb'la alakalı müsbet düşüncelerinin aksinde, Hz. Ömer'in hiddetlenmesinin boşa olmadığını gösteren bir şekilde nâzil olduğu anlaşılmaktadır.

15. et-Tahrim 66/5

Eşleri, Rasûlullâh'a karşı kıskançlık yapmak üzere ittifâk ettiklerinde, bu olaydan haberdar olan Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in hanımlarının yanlarına gelerek, kendilerine, “Ne bilirsiniz? Eğer sizi boşayacak olursa, Rabbi belki size bedel ona sizden daha hayırlı eşler verir.” diyerek nâsihatta bulunmuştur. Bu olaydan sonra, Tahrim sûresinin beşinci âyet-i kerîmesi, Hz. Ömer'in zikrettiğimiz lafızları üzerine nâzil olmuştur.⁹⁷ Konu ile alakalı Hz. Âişe'den gelen rivayet şu şekildedir: Rasûlullâh, Zeynep binti Cahş'ın yanında bal şerbeti içer ve onun yanında dururdu. Ben ve Hafsa, Rasûlullah hanginize gelirse; “Mağafir⁹⁸ mi yedin? Senden mağafir kokusu alıyorum.” diyelim dedik. (Rasûlullah geldiğinde Hafsa bu sözü söyledi) Bunun üzerine Hz. Peygamber; “Hayır, ancak ben Zeynep binti Cahş'ın yanında bal şerbeti içtim. Öyle ise bir daha içmem. İşte yemin ettim. Bunu

---

⁹⁵ el-Mümtehine 60/1

⁹⁶ el-Buhârî, *Tefsîr*, 60/307; et-Tirmizî, *Tefsîr*, 61/3305; et-Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 8/251; el-Kurtûbî, *Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, 17/255; er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 21/430; el-Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl* s. 320; İbn-i Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, s.1588

⁹⁷ et-Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 8/355; es-Suyûtî, *Katfu's-Semer*, s. 559; ed-Dîmeşkî, *ed-Dürrü'l-Müstetâb*, s. 57; el-Merrâküşî, *Feyzü'l-Vehhâb*, s.58; Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, 2/348

⁹⁸ Mağafir: Çirkin kokulu bir zamk.

kimseye söyleme.” dedi.⁹⁹

Müslim bu hadîsi daha ayrıntılı şöyle rivâyet etmektedir: Rasûlullâh (s.a.s.) tatlıyı ve balı severdi. İkinci namazını kılınca kadınlarını dolaşır, yanlarına varırdı. Derken Hafsa'nın yanına girdi. Onun yanında normal zamandan daha çok kaldı. Sordum, bana denildi ki; Hafsa'ya kavminden bir kadın bir tulum bal hediye etmiş, o da Rasûlullâh'a ondan bir şerbet içirmiş. Ben buna bir şaka yapalım dedim ve Sevde'ye anlattım. O yakında sana gelecektir. Yanına geldiği zaman, “Yâ Rasûlallâh, mağafir mi yedin?” de. O, “hayır” diyecektir. O vakitte “bu koku nedir?” de. Diyecektir ki: “Hafsa bana bir bal şerbeti içirdi.” Sen de O'na “O balın arısı urfut¹⁰⁰ yalamış.” de, ben de öyle diyeceğim, “ya Safiyye sen de öyle söyle.” diye anlaştılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Sevde'nin odasına girdiğinde Sevde; “Yâ Rasûlullâh, mağafir mi yedin?” dedi. Hz. Peygamber: “Hayır” deyince Sevde; “O halde bu koku ne?” dedi. Peygamber (s.a.s): “Hafsa bir bal şerbeti içirdi.” buyurdu. O da “Balın arısı urfut yalamış” dedi. Hz. Âişe ve Safiye vâlidelerimiz de aynı şeyleri söylediler. Hz. Peygamber daha sonra Hafsa'nın yanına vardığı zaman Hafsa; “Yâ Rasûlullâh ondan (bal şerbetinden) takdîm edeyim mi?” diye sorunca Hz. Peygamber; “Bana onun lüzûmu yok” buyurdular.¹⁰¹ Olay üzerine Tahrîm sûresinin ilk âyetleri şu ifadelerle nâzil olmuştur.¹⁰² “Ey Peygamber! Eşlerinin rızâsını gözeterek Allâh'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine harâm ediyorsun? Allah, (gerektiğinde) yeminlerinizi bozmanızı size meşrû kılmıştır. Sizin yardımcınız Allah'tır. O, bilendir, hikmet sâhibidir.”¹⁰³ Hz. Ömer hadiseden haberdar olunca Hz. Peygamber'in eşlerinin yanına girip kendilerine vaaz etti. Onları, Peygamber'e karşı hoş olmayan bu davranışlarından; “Ne bilirsiniz? Eğer sizi boşayacak olursa, Rabbi

⁹⁹ el-Buhâri, *Tefsîr*, 66/322

¹⁰⁰ Urfut: Kötü kokulu bir çiçek.

¹⁰¹ el-Müslim, *Talak*, 3

¹⁰² el-Cessâs, Ebû Bekr Ahmed er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Dârü'l-Fikr, Beyrût 2008, 3/694

¹⁰³ et-Tahrîm 66/1-2

belki size bedel ona sizden daha hayırlı eşler verir.” diyerek nefyetti. Hz. Ömer’in söylediği bu sözler paralelinde; “Eğer o sizi boşarsa Rabbi ona, sizden daha iyi, kendini Allâh’a veren, inanan, sebatla itâat eden, tövbe eden, ibâdet eden, oruç tutan, dul ve bâkire eşler verebilir.”¹⁰⁴ mealindeki Tahrîm sûresinin beşinci âyet-i kerimesi inmiştir.¹⁰⁵

Sonuç

Kâinatta sebepsiz yere yaratılmış hiçbir varlık yoktur. Allâh evrende bulunan her şeyi hiçbir futûr görülmeyecek bir şekilde, belirli sebeplerle, tanzîm ve tesviye etmiştir. Hikmet sâhibi Allâh’ın, her dâim yaratmaya devâm ettiği bu âlemde, tabiatıyla, sebepsiz ve hikmetsiz hiçbir hâdise de yoktur. İnsanın etrafında cereyân eden bütün olayların mutlak mânâda bir sebebi vardır. Allâh tarafından gönderilmiş Kur’an-ı Kerim’in, zikrettiğimiz sünnettullâh’tan bağımsız olduğu düşünülemez. Yani Kur’an-ı Kerim bu sebepler âleminin mucize kitabıdır. Dolayısıyla diyebiliriz ki, Kur’an-ı Kerim’i oluşturan âyetler de belirli sebeplere mebnî olarak inzâl edilmiştir.

Makalemizde gördük ki, Allah sonsuz kudret sâhibi olmasına rağmen, insana her zaman, rahmet sıfatıyla yaklaşmıştır. Bu rahmetinin tecellisiyle, hidâyet yolundan ayrılan insanı kendi halinde bırakmamış, onları karanlıktan aydınlığa çıkarmak için, zaman zaman peygamberler ve kitâplar göndermiştir.

İnsanlığın kurtuluşu için en son gönderilen peygamber olan Hz. Muhammed (s.a.s) ve O’nunla birlikte gönderilen kitâp olan Kur’an-ı Kerim de, aynı şekilde Allâh’ın insanlığa gösterdiği rahmetin bir sonucudur. Kur’an ıslâh etmek için, insana, bir takım emir ve nehiylerde bulunarak, ahlâki öğütler vererek, kıssalar anlatarak vs. hitâp etmektedir. Kur’an’ın, mesajını en güzel bir biçimde anlatabilmesi için Allah tarafından oluşturulan bu

---

¹⁰⁴ et-Tahrîm 66/5

¹⁰⁵ et-Taberî, *Câmiü’l-Beyân*, 8/354; es-Suyûtî, *Katfu’s-Semer*, s. 559; İbn-i Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, s.1621; ed-Dimeşki, *ed-Dürrü’l-Müstetâb*, s. 57; el-Merrâküşî, *Feyzü’l-Vehhâb*, s.58; Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, 2/349; İzzet Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadîs*, 6/446

vâsıtalar, hem Allâh'ın rahmeti gereği, hem de mezkûr amacın başarıyla gerçekleşebilmesi için, muhâtapı bağımsız olarak belirlenip tenzîl edilmemiştir. Bu bağlamda Kur'ân'ın inzâl edildiği Yüce Makâm tarafından, muhâtapların iklimsel ve coğrafi konumları, zihinsel, fiziksel, sosyal ve kültürel birikimleri göz önünde bulundurulmuştur.

Kur'ân-ı Kerim'in bu şekilde vâkıyı göz ardı etmeksizin nâzil olması ve Kur'ân-ı Kerim'in inzâlinde muvâfakat gibi bir olgunun varlığı, hiçbir zaman kullarına zulmetmek istemeyen, kulları için hiçbir zaman zorluk istemeyen, aksine kolaylık isteyen, Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın, insanın sorunlarını ne kadar iyi bildiğinin, insana ne kadar yakın olduğunun, insanın davranışlarını ne kadar önemseydiğinin ve insanın zâfiyetlerini bildiğinden dolayı, onlara kaldıramayacağı yükleri yüklemeyen akıllarına ve kalplerine hitâp ederek, kabûl edilebilir sorumluluklar verip, karanlıktan aydınlığa çıkarmak istediğinin en büyük göstergesidir.

Allâh, kâinat içerisinde bulunan, kendisinin yaratmış olduğu her şeyle, meydana gelen her olayla, bir yandan da insanlara bir takım mesajlar vermektedir. Bundan dolayıdır ki, Allâh Kur'ân'da birçok defa, insanı aklını kullanmaya, etrafına bakmaya, gezip dolaşarak kendisini, etrafındaki olayları ve yaşadığı âlemi anlamlandırmaya dâvet etmektedir. Biz de bu makalemizle birlikte, muvâfakat hâdisesinin varlığından birtakım mesajlar çıkardık.

Muvâfakat hâdisesinin varlığı ile sonsuz kuvvet ve kudret sâhibi bir yaratıcının, topraktan yarattığı, çoğalmasını ise bir damla yapışkan su ile gerçekleştirdiği, azâmeti karşısında âciz, ilmi karşısında câhil, zenginliği karşısında fakîr canlıları, ne kadar önemseydiği, onları devâmlı murâkabe ederek ihtiyaçlarıyla bizzât ilgilendiği gibi muâzzam bir mesaj bir kez daha verilmektedir. Ayrıca bu hâdisede davranışlarında ve sözlerinde isâbetli olmanın - ki buna hikmet diyoruz- her zaman, maddî ve mânevî olarak takdir edileceği gerçeği de vurgulanmaktadır.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, el-Müsned, Dârü'l-Hadîs, Kâhire ts
- Ahmed Naim-Kâmil Mirâs, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi, (ihtsr. ez-Zebîdî, Zeynüddîn Ahmet b. Ahmed b. Abdullatif) Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1984
- Atar, Fahrettin, Fıkıh Usûlü, İFAV Yayınları, İstanbul 2008
- Ateş, Süleyman, Kur'ân Ansiklopedisi, Kuba Yayınları, İstanbul ts
- Belâzurî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Cabir, Futûhü'l-Büldân, (tlk. Rıdvan Muhammed Rıdvan) Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1978
- el-Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl, el-Câmiu's-Sahîh, Dârü'l-Hadîs, Kâhire ts
- el-Cessâs, Ebû Bekr Ahmed er-Râzî, Ahkâmü'l-Kur'ân, Dârü'l-Fikr, Beyrût 2008
- el-Cevherî, İsmail b. Hammad, (thk. Ahmed Abdulgafûr) es-Sihâh Tâcü'l-Lüga ve Sihâhi'l-Arabîyye, Dârü'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrût 1979
- el-Cürcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerîf, Kitâbü't-Ta'rifât, (thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mar'aşli) Darü'n-Nafais, Beyrût 2003
- Çetin, Nihat, "Arap" DİA, İstanbul 1991, III/ 276-309
- ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdurrahmân, es-Sünen, Dârü'l-Hadîs, Beyrût 1996
- Demirci, Muhsin, Nas-Olgü İlişkisi Bağlamında Kur'ân'da Sosyal Gerçeklik, Ensâr Neşriyât, İstanbul 2008
- Derzeze, İzzet, et-Tefsîru'l-Hadîs (trc. Mehmet Baydaş) Ekin Yayınları, İstanbul 1998
- ed-Dimeşkî, İbrahim b. İmadeddîn b. Muhibbüddîn ed-Dürrü'l-

- Müstetâb fi Muvâfakâti Umer b. El-Hattâb ve Ebû Bekr ve Ali Ebi Turâb mea Uddetin mine'l-Ashâb, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1996
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. El-Eş'as esSicistânî, es-Sünen, Dârü'l-Hadis, Kâhire 1988
- Ebû Zehra, Muhammed, Usûlü'l-Fıkh, (trc. Abdülkadir Şener) Fecr Yayınevi, Ankara 2000
- Ebû Zeyd, Nasr Hâmid, Mefhûmu'n-Nas, el-Hey'etü'l-Mısrıyyetü'l-Amme li'l-Kitâb, Mısır 1990
- Ebüssuûd el-İmâdî, İrşâdü'l-Akli's-Selîm ila Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm, Dârü'l-Fıkr, Beyrût 2001
- el-Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yâkub b. Muhammed, el-Kâmûsu'l-Muhît, Matbaatu Dârü'l-Me'mun, Mısır 1938.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh el-İşbili, Ahkâmü'l-Kur'ân, Matbaatü's-Saade, Beyrût 1987
- İbn-i Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmadüddîn İsmâil b. Ömer, Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabîyye, Beyrût, 1987
- İbn-i Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, Lisânü'l-Arab, (thk. Abdullâh Alî el-Kebîr) Dâru Sâdır, Beyrût ts
- İbn-i Teymiyye, Ahmed b. Abdülhalim b. Abdüsselâm, el-Mukaddime fi Usûli't-Tefsîr (thk. Adnan Zarzûr) Mektebetü's-Selefiyye, Beyrût 1979
- el-İsfahânî, Hüseyin b. El-Fadl er-Râğıb el-Müfredât, (trc. Abdalbâkî Güneş, Mehmet Yolcu) Çıra Yayınları, İstanbul 2006
- el-Kâfiyecî, Ebû Abdullâh Muhyiddîn Muhammed b. Süleyman, et-Teysir fi Kavaidi İlmi't-Tefsîr (thk. İsmail Cerrahoğlu) Ankara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Yayınları, Ankara 1974
- Karaman, Hayrettin, Anahatlarıyla İslâm Hukûku 1-2-3, Ensâr Neşriyât, İstanbul 2007
- Konyalı Mehmed Vehbi, Hülasatü'l-Beyân-Büyük Kur'ân Tefsiri,

- Üçdal Neşriyât, İstanbul ts.
- el-Kurtûbî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Ensâri, el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân (trc. Beşir Eryarsoy) Buruc Yayınları, İstanbul 2001
- Mâlik b. Enes, el-Muvatta (tlk-thk. Takiyyüddin en-Nedvi) Dârü'l-Kalem, Beyrût ts
- el-Merrâküşî, Muhammed Bedreddin el-Haseni, Feyzü'l-Vehhâb fi Muvâfakati Seyyidina Ömer b. el-Hattâb (thk. Abdullâh b. Bedran, Abdurrahîm Bermu) Dârü'l-Mektebi, Dımaşk 2002
- Mesud, Cübrân, er-Raid Mucemun Elifbaiyyün fi'l-Lügati ve'l-Alam, Dârü'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrût 2005
- Mutçalı, Serdar, Arapça-Türkçe Sözlük, Dağarcık Yayınları, Aralık 1995005
- el-Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc, el-Câmiü's-Sahîh, (thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî) Dârü'l-Hadîs, Kâhire 1997
- en-Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb, es-Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981
- en-Nesefî, Ebû'l-Berakat Abdullâh, Medarikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vîl, Daru İbn-i Kesir, Beyrût 2005
- er-Râzî, Ebû Abdullâh Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin, Mefâtihu'l-Gayb, (trc. Suat Yıldırım ve diğerleri) Akçağ Yayınları, Ankara 1988
- es-Suyûtî, Celalüddin Abdurrahmân b. Ebi Bekr, Katfu's-Semer fi Muvâfakati Umer, Mısır ts
- _____ ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sur, Dârü'l-Fikr, Beyrût 1993
- _____ Lübâbü'n-Nukul fi Esbâbi'n-Nuzûl, Müessetü'l-İman, Beyrût 1999
- Şaban, Zekiyyüddin, Usûlü'l-Fıkh, (trc. İbrahim Kafi Dönmez) TDV Yayınları, Ankara 2006
- et-Taberânî, Ebû'l-Kasım Süleyman b. Ahmed, Mu'cemü'l-Evsat,

- Mektebetü'l-Mearif, Riyâd 1986
- et-Taberî, Ebû Cafer, Câmiü'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân (trc. Kerîm AYTEKİN-HASÂN KARAKAYA) Hisar Yayınları, İstanbul 1996
- et-Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed, Şerhu Muşkili'l-Asâr, (thk. Şuayb el-Arnâvut) Müessesetü'r-Risale, Beyrût 1987
- et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, es-Sünen, Çağrı Yayıncılık, İstanbul 1981
- el-Vâhidî, Ebû'l-Hasen en-Nisâburi, Esbâbü'n-Nüzûl, (thk. Saîd Mahmûd Ukayyil) Dârü'l-Ceyl, Beyrût ts
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, Hak Dini Kur'ân Dili, Eser Yayıncılık, İstanbul 1971
- ez-Zebîdî, Muhibbüddîn Muhammed Murtazâ el-Hüseyn el-Vâsîti, Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Kâhire ts
- ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer, el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil, Mektebetü'l-Übeykan, Riyâd 1998
- ez-Zerkânî, Muhammed AbdülAzîm, Menâhilü'l-İrfan fi Ulûmi'l-Kur'ân, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabîyye, Kâhire 2001
- ez-Zerkeşi, Ebû Abdullâh Bedreddîn Muhammed b. Bahadır b. Abdullâh, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân (thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm) Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabîyye, Kâhire 1958
- Zorlu, Cem, "Tebliğde Öncelik ve Tedricilik", Kutlu Doğum 2003: İslam'ın Güncel Sunumu, TDV Yayınları, Ankara 2006, s. 236-248.